

Видавництво
дитячої
літератури
«Веселка»
Київ 1970

УФ
К14

Українські народні казки

КОЗАК МАМАРИГА

ЗМІСТ

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА	7
КАЗКА ПРО ІЛЛЮ МУРОМЦЯ ТА СОЛОВ'Я-РОЗБОЙНИКА	15
ІВАН ГОЛИК І ЙОГО БРАТ	31
ПРО БОГАТИРЯ БУХА КОПИТОВИЧА	59
КОТИГОРОШКО	77
ІВАН — МУЖИЧИЙ СИН	99
КОЗАК МАМАРИГА	125
КАЗКА ПРО ІВАНА-БОГАТИРЯ	153



Художник
В. Чернуха



К И Р И Л О К О Ж У М' Я К А

Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змії, і щороку посиляли йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину.

Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робить, коли давали городяни, треба й йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змії її й полюбив. От вона до нього прилестилась та й питається раз у нього:

— Чи є,— каже,— на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є,— каже,— такий — у Києві над Дніпром... Як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна і взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі,— тільки один голубок. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі і написала до отця.

— От так і так,— каже,— у вас, тату, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, таточку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово! Я за нього і за вас буду довіку богу молитися.

Написала так, прив'язала під крильцем

голубові та й випустила у вікно. Голубок злинув під небо та й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ї та й побачили голубка.

— Татусю, татусю! — кажуть.— Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів!

Князь перше зрадив, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі приманув до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступитись, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадилися та й послали до нього самих старих людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зо страхом та й злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мене руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає отакою білою бородою! От один з тих посланців: «Кахи!»

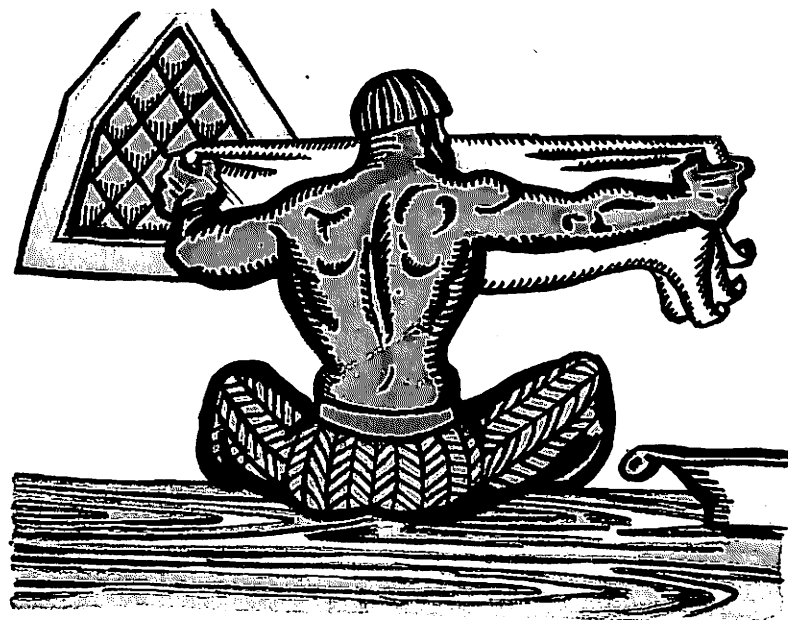


Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— От так і так: прислав до тебе князь із пресьбою...

А він і не дивиться: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай його просити, давай його



благати. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили та й пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина.

— Чи не послати нам іще молодших?

Послали молодших — нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за ті кожі.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколшки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, для вас я вже зроблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж,— каже,— мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотавсь коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кирило? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже мириться? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве, що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить,— так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб прохолодиться трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями і смолою

обсмоливсь. Ото вискакує з води проклятий ірод, і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою тільки луп! Що розженеться, то він, знай, його булавою тільки луп та луп, аж луна йде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж захлинається, проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять, а по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли ж зміюка — бубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками: «Слава тобі, господи!»

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того-то часу і почало зватися те урочище в Києві, де він жив, Кожум'яками.



КАЗКА ПРО ІЛЛЮ МУРОМЦЯ ТА СОЛОВ'Я-РОЗБОЙНИКА

Ілля Муромець родився під городом Муромом, у бідній сім'ї. Батько й мама його ходили в ліс, дрова рубали, обробляли землю і сіяли, скільки могли, там півгектара, чи що. І так кормили сина Іллю, бо він больний був на ноги. Тридцять год Ілля на печі лежав, не міг уставать, нічого не міг робить.

Коли пройшло тридцять год, батько й мати Іллі Муромця були в лісі, на роботі, а Ілля лежав на печі; прийшли три старики і гукають:

— Іллюшко, Іллюшко, одчини двері!

Він каже:

— Як же я вам відчиню, я слабкий на ноги, я не можу вставати.

— Устанеш, устанеш, ану понатужся, Іллюшко, ану встань!

Ілля понатужився, як махнув ногами, так із печі зскочив зразу аж на землю. Зразу пішов, одчинив двері, старики увійшли і сказали:

— Ну, Ілля, ти мав велику хворість і пережив. Тепер ти будеш радіть, твій тато і мати будуть радіть, бо будеш ти здоровий і сильний богатир.

Подали вони йому кухоль води:

— От на, випий цей кухоль води, і тоді почувуєш, що буде з тобою. Ну, що тепер чувствуєш?

— Чувствую велику силу в собі.

— Добре, ану потягни ще раз!

Він перекинув, випив ще раз тої води...

— Ну, що тепер чувствуєш?

— Таку силу, — каже, — чувствую, що коли б у сиру землю вставити кільце, то я взяв би за те кільце і всю землю перекинув би.

— Ну, добре. Тепер так, Іллюшко, — вони кажуть, — ти своєю силою не хвастайся і не

розкажуй нікому, а роби так, щоб тобою раділи твій тато й мама. Злого нікому не роби, а тільки роби добро.

В то врем'я на руську землю напали татари. І от Ілля Муромець рішив захищати руську землю од татар. Якраз була окружена Казань. Ілля Муромець підійшов під Казань (а там були три царі татарські, богатири), вирвав дуба і як почав колотить ті війська їхні. Розбив усе військо, тільки три царі-богатири осталися. Він прийшов до них і сказав:

— Ідіть у своє царство татарське і закажіть усім, щоб більше ніколи на руську землю не приходили. Я б і вас тоже тут положив, ну оставляю тільки для того, щоб ви всім заявили, аби більше не приходили сюди. Бо на руській землі появился богатир Ілля Муромець, який всіх вас розіб'є.

Пішли ті назад, а Ілля Муромець зайшов у город. Люди поховалися: хто в хати, а найбільше по церквах. Зайшов він у церкву — повно людей, плачуть і моляться богу.

— Що ви тут робите, люди добрі? — питає Ілля Муромець.

— Як, що робимо? Що, ти не бачив, що в нас за городом татари стоять, зараз нас всіх поб'ють, переріжуть.

— Де ті татари? Ніяких татар нема, ви йдіть подивіться.

Вони як вийшли, як подивились — нема нікого, наче й не було татар. Почали вони веселиться, почали благодарить Іллю Муромця, почали його просить, щоб він остався в них.

А він сказав:

— Ні! Я вас визволив і піду дальше визволять, татари ще дальше пішли. А ви тепер не бійтесь, до вас ніхто більше не прийде. Працюйте, як ви працювали раніше, і нікого не бійтесь.

Сів Ілля Муромець на коня і поїхав. Взяв путь прямо на Київ. А на Київ дорога була далека, треба було кружлять багато, тому що на прямій дорозі сидів сильний і страшний розбойник — Соловей-розбойник. Там ні птиця не пролітала, ні звір не пробігав, ніякий богатир не проходив — Соловей-розбойник усіх побивав.

Ілля Муромець узяв прямоїжджою дорогою, мимо того лісу, де Соловей-розбойник сидів. А сидів він на трьох дубах, на дев'яти суках. Зробив собі там гніздо, щоб йому видно було по всьому лісу. Як тільки хто їде, — він зразу як засвистить по-солов'їному, аж

листя з дерев падає. А як зареве по-звіриному, так дерево ламається, і хто живий там іде, падає на землю і вмирає.

От як замітив Соловей-розбойник, що Ілля Муромець іде, як засвистить по-солов'їному — листя посипалось; як заревів по-звіриному — його кінь на коліна впав.

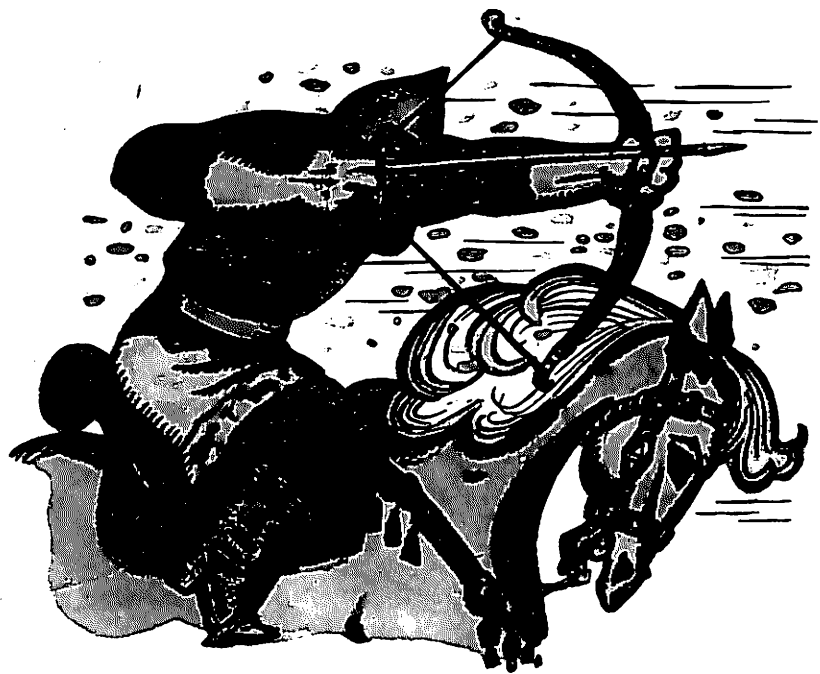
Ілля Муромець штовхнув свого коня коліном і каже:

— Вставай, а то віддам тебе собакам — нехай з'їдять, що ти злякався Солов'я-розбойника.

Під'їхав Ілля Муромець, а Соловей-розбойник як побачив, як зскочив з дуба до нього... Та Ілля Муромець націлівся і пустив стрілу прямо йому в праве око. Та стріла вийшла через голову і полетіла, а Соловей-розбойник упав на землю. Ілля Муромець підскочив до нього, враз схватив його, здушив своїми руками. І вже розбойник Соловей почувував, що в руки попав кріпшого за нього, думає: «Ну, оцього я вже не видержу...»

Взяв Ілля од свого сідла одв'язав стремена — ремні кріпкі, зв'язав Солов'ю-розбойнику руки, зв'язав ноги, прив'язав до сідла, сів і іде прямо до Солов'я-розбойника у двір.

А Соловей-розбойник мав дочку, бога-



тирку-дочку мав. Як побачила та богатирка, що їде Ілля Муромець і батько її прив'язаний до сідла, схватила залізну дошку у дев'яносто пудов і кинула прямо в Іллю Муромця — хтіла убить його. А Ілля Муромець як ударив плечем у ту дошку, вона повернулася назад і — прямо в богатирку — убила її одразу.

А жінка Солов'я-розбойника побачила



вже, що біда, почала просить Іллю Муромця:

— На тобі який хоч викуп, золотом чи сребром, тільки остав мені мужа живим.

Він відповідає:

— Ні-ні! Він своє пережив! Стільки він людей згубив із світу, стільки він дітей осиротив, щоб я оставив його тепер у живих?! Нізачо! Мені викупів не треба, я не йду

зароблять гроші, а йду захищать всіх, на кого нападають.

Повернув коня і поїхав прямо в Київ.

У Києві в те врем'я княжив князь Володимир. Як приїхав Ілля Муромець — у князя якраз був пир. Усі богатирі з князем гуляли.

Як він приїхав і об'явив, хто він такий, князь спитав:

— Якою ж ти дорогою їхав до нас?

— Я їхав,— відповідає Ілля Муромець,— прямоїжджою дорогою.

Всі богатирі зіскочили з місць, особливо був там важний богатир Альоша Попович. Попович зіскочив та й каже:

— Ні, ні! Не може бути, неправда, князю, то він бреше. Хто у нас може їхати прямоїжджою дорогою? Там Соловей-розбойник сидить, там ні птиця не пролітає, ні звір не пробігає.

— Ага, такий ти богатир,— каже до нього Ілля Муромець,— ти Солов'я-розбойника боїшся? Ану,— каже,— йдем, я вам покажу, де ваш Соловей-розбойник.

Вивів усіх з князем: і княгиня вийшла, і богатирі. Показав він їм:

— Ось ваш силач Соловей-розбойник, ось! Вони як глянули, що той прив'язаний до

сідла, так усі зразу переконалися, що Ілля Муромець справді богатир. Він Солов'я-розбойника біля сідла держить, значить, він його побідив.

Тоді князь Володимир каже (не пита нічого Іллю Муромця, а до Солов'я-розбойника):

— Ану, Соловей-розбойник, засвисти по-солов'їному та закричи по-звіриному!

А Соловей-розбойник відповідає:

— Не ти,— каже,— мене взяв у полон, не маєш права мені й приказувати! Нехай мені прикаже той, хто мене в полон узяв.

Тоді князь говорить:

— Ну, Ілля Муромець, прикажи ти йому!

От Ілля Муромець і каже:

— Ви станьте тут,— до князя і княгині — і накрив їх буркою,— я вас прикрию, щоб у вас перепонки у вухах не полопались, коли він буде свистіть.

А Солов'ю-розбойнику приказав:

— Ану, слухай, Соловей-розбойник, що я тобі приказую, засвисти іще раз по-солов'їному!

Так він як засвистів — листя посипалось з дерев і ті богатирі, котрі були у князя Володимира, попадали і рачки тікали. А він іще

як заревів по-звіриному, так ті р-р-р-а-а-чки розбіглися, хто куди попав, князя й княгиню Ілля держав під буркою, щоб не попадали і щоб перепонки не полопались.

— Такі ви знатні, га? — каже Ілля Муромець до богатирів, — тікаєте? А як же я од нього не тікав?

Тоді взяв вивів Солов'я-розбойника у поле і одрубав йому голову.

Потім остався жить у князя Володимира. От одного разу знов богатирі з'їхалися до князя. Гуляли там, пирували і щось там не помирилися, поспорились з Іллею Муромцем. Підмовили князя, і князь узяв та й посадив Іллю Муромця в тюрму. Посадив у тюрму і ту тюрму обгорнув землею, валом таким. І не посилав три годи Іллі Муромцю їсти, думав, що Ілля вже там погиб.

А дочка князя Володимира, щоб батько не знав, тайно носила Іллі їсти. І він собі там сидить, їсть, п'є, а князь щитає, що він уже давно помер.

Прошло три годи. Коли це один татарський цар, богатир, по названію цар Калін, присилає до князя гонцем письмо, пише: «Я татарський цар Калін. Мало мені моїх татар, хочу забрать і твою Київщину. І коли ти мені

добровольно не оддаси своє царство, то я приїду з військами, завоюю тебе, і ти будеш з своєю жінкою у мене на кухні воду носити».

Почитав князь Володимир те письмо, перелякався. Зразу почав совітуватися з жінкою:

— Що нам робить, що нам робить?

Привели й дочку:

— Що нам робить?

Дочка каже:

— Ану пошліть, часом живий Ілля Муромець там?

— Що ти, — каже князь, — здуріла, чи що? Три годи він голодний там сидить, вік давно помер, його кістки там розсипались, мабуть.

— Та ні, ні, ану пошліть!

Він оп'ять кричить на неї, а вона далі:

— Та, може, і справді він живий.

Батько баче, що дочка пристає, та й каже:

— Ану пошлю, підіть подивіться!

Пішли, розкопали. Зайшли. А Ілля Муромець сидить пісеньки наспівує.

Вернулись вони до князя і говорять:

— Ілля Муромець живий, наче з ним нічого і не було.

— Правда?



— Правда.

— Ану гайда! — князь бігом до нього
Прийшов, одімкнув усі двері, випустив Іллю
Муромця і почав просить:

— Іллюшко, — каже, — Іллюшко, прости
за те, що я на тебе прогнівався і посадив те-
бе в тюрму! Виручай тепер нас із біди!

— Ні-і! — відповіда Ілля Муромець, — іди ти



собі! Ти хтів заморити мене голодом, ти ме-
не тут томив, щоб я вмер, а тепер хочеш,
щоб я йшов виручать тебе? Нема!

Послав князь княгиню.

Прийшла княгиня, просила, просила, оп'ять
Ілля одказався:

— Ні-і! Нізачо вас не буду захищать.

Тоді дочка каже:

— Ану піду я попрошу.

Прийшла дочка, він не одказується, каже:

— Ти мене кормила, ти мене держала на світі, за тебе йду, буду захищати руську землю! Має,— каже,— твій тато і мама щастя.

І як вийшов Ілля Муромець, як пішов з Каліном-царем воювати! Розбив Калінове військо. А цар Калін був здоровий, сильний богатир. Коли Ілля розбив його військо, він сам взявся з Іллею боротися. Бились, бились, троє суток бились. Цар Калін уже наче зовсім подужав Іллю, кинув його об землю і надавив.

А цар Калін татарський мав три дочки, три красавиці дочки мав, і не хотів він Іллю Муромця убити, а тільки залякати. Витяг кинджал і каже:

— От я з тебе кишки випустю!

А потім:

— Ну, ще оставлю тебе живим. У мене є три дочки, вибирай яку хоч заміж і будеш жити у мене, будеш мене захищати. Нащо тобі оті руські князі поздавалися, коли ти сам за їх б'єшся, а вони не помагають тобі?

А Іллі Муромцю оті старики, які його оздоровили, сказали: «Ти як будеш на руській землі, то все врем'я будеш од землі сили

набираться. Скільки будеш лежати на землі, стільки будеш сили набираться». От цар Калін його душить до землі, а Ілля думає: «Га-га-га, души, души!» Та все стає сильнішим і сильнішим.

Цар Калін грозить йому: «Якщо не хочеш мою дочку заміж узяти, то я тебе зразу ж заколю». А Ілля спокійно лежить. Лежав-лежав, а вже чує, що силу має! Узняв захватив ногами та як кине царя Каліна вгору. Той піднявся метрів на десять угору, а тоді як упав — чуть не вбився об землю. Ілля Муромець живо схватив його за ноги і давай ті військо, котрі були ще не добиті, тим царем Каліном колошматить. Крутить кругом себе і його ж військо б'є. І розбив усі військо татарські. Потім вернувся назад у Київ, узняв у князя Володимира дочку заміж і живе собі, царствує.



ІВАН ГОЛИК І ЙОГО БРАТ

Десь-не-десь в тридесятому царстві, в іній державі жив цар з царицею чи князь з княгинею, і було в них два сини. От князь і каже своїм синам:

— Ходімо зо мною до моря, послухаємо, як морські люди пісні співатимуть.

От вони і пішли. Ідуть гаєм. Князь і захотів вивідать у своїх синів: котрий з них на відшибі буде, а котрий на його царстві хазяйнуватиме. Ідуть гаєм, коли ж стоїть три дуби, князь глянув та й питає старшого сина:

— Сину мій любий, що б із цих трьох дубів було?

— А що ж,— каже,— батечку? Була б із них добра комора, а якби попилять, то гарні дошки були б.

— Ну,— каже,— синку, ти будеш хороший хазяїн.

Тоді питає й меншого:

— Ну, а ти, синку, що б із цих дубів зробив?

Він і каже:

— Батьку мій любий! Коли б мені була воля та сила, я б третього дуба зрубав та переложив на ті два, та скільки є князів і панів, я б їх усіх вивішав.

Князь почухав голову і замовк.

От прийшли до моря, стали усі глядіть, як риба грає, а князь узяв та меншого сина й пхнув у море.

— Пропадай же,— каже,— лучче сам, ледащо!

Тільки що батько сина у море пхнув, його кит-риба зараз і вхопила. Він у ній і ходить. Давай та риба хватати вози з волами і кіньми. Ходить він у рибі, перешукує, що є у возах, тим і харчується, та якось і знайшов в одному возі люльку, тютюн і кресало. Узяв,

у люльку тютюну наклав, викресав вогню і давай курити. Одну люльку викурив, наклав другу — викурив, наклав і третю — викурив. От та риба від диму і виплась, припливла до берега і заснула. А на березі ходили мисливці. Ходили мисливці, а один побачив та й каже:

— Отже, братця, по гаях скільки ходили, та нічого не знайшли. Чи ви бачите, он яка риба коло берега лежить? Давайте її стрілять!

От стріляли її, стріляли, потім познаходили топори й давай її рубати. Рубали-рубали, коли ж чують — кричить у ній усередині:

— Ей, братця! Рубайте рибу, та не зарубайте християнської крові.

Вони з ляку як кинуться! — і повтікали. От він у дірку виліз, що мисливці прорубали, вийшов на берег та й сидить. Сидить собі голий — бо на ньому що було убрання, погнило уже, може, він цілий рік був у рибі — і думає собі: «Як мені тепер у світі жити?»

А той старший брат зробився вже сам великим паном. Батько вмер, так він і zostавсь хазяїном на всій державі.

...І поміж нашим братом, як умре хто, збираються люди й судяться: так і поміж

князями. Позбирались судді, сенатори, присудили йому женитися, тому молодому князеві, і їде він шукати собі дружби, а за ним великий поїзд. Їде, коли ж сидить голий чоловік. От і посилає він слугу:

— Піди спитай, що то за чоловік?

Той приходить:

— Добридень!

— Добридень!

— Що,— каже,— ти таке?

— Я,— каже,— Іван Голик. А ви хто такі будете?

— Ми з такої й такої землі, їдемо шукати своєму князеві дружби.

— Піди ж ти своєму князеві скажи, що їде він свататися, та без мене не посватається.

Той вернувся до князя — так і так. Князь приказав зараз слугам відімкнути чемодани, вийняти йому сорочку, штани, увесь струмент. Той у воду вскочив, обполоскався, убравсь. Привели його до князя; він і рече князеві:

— Уже ж коли мене взяли з собою, так усі мене й слухайте. Ото як будете слухати, то будемо на Русі, а не будете — пропадемо всі.



Князь сказав, що добре, і звелів усім його слухати.

Їдуть собі, коли це — мишаче військо. Князь хотів так по мишах і йти, а Іван Голик:

— Ні,— каже,— подождіть, дайте мишам дорогу, щоб не зайняли ні однієї миші й шерстиною.

Тут усі набік і звернулись. Задня миша обернулась та й каже:

— Ну, спасибі тобі, Іване Голику, не давай мені моєму війську пропасти, не дам я й твоєму.

Ідуть далі, коли це — іде комар із своїм військом, що не можна й очима глянути. Надлітає комарський дивізійний генерал:

— Ей, Іване Голику, дай мені моєму війську крові напитися! Як даси, то ми тобі у великій пригоді станемо; а не даси, так не будеш на Русі.

Він зараз сорочку з себе спустив і велів себе зв'язати, щоб не вбити ні одного комара. Комарі насасались і полетіли.

Ідуть понад берегом, коли чоловік піймав дві щуки в морі, Іван Голик і каже князеві:

— Купім оті дві щуки в чоловіка та пустім у море назад.

— Нащо?

— Не питай нащо, а купім.

Купили ті щуки і назад у море пустили. Вони обернулись і кажуть:

— Спасибі тобі, Іване Голику, що не давай мені пропасти. Ми тобі у великій пригоді станемо.

І не так-то хутко діється, як швидко в казці кажеться. Ідуть вони там, може, тиждень, чи що: приїжджають на іншу землю, на тридесяте царство, в іншу державу. А в тому царстві царював змії. Будинки видно великі, а двір кругом обставлений залізними палями, і на кожній палі усе понастромлювані різного війська голови, а коло самих воріт на дванадцяти палях нема голів. Стали вони доходити, стала князеві туга до серця приступати, і рече князь:

— А на цих палях, Іване Голику, чи не стріміти, — каже, — нашим головам?

— Побачимо! — каже.

Приїхали туди, коли ж змії зустрів їх, наче й добрий; прийняв за гостей; звелів увесь поїзд нагодувати, а князя узяв із собою і повів у будинок.

Ну, там собі п'ють-гуляють, хороші мислі мають.

А в того змія дванадцять дочок, як одна. І вивів їх змії до князя і розказав, котора старша, а котра підстарша, і до послідньої. Так найменша більше всіх князеві під норов підійшла. Гуляли вони до вечора. Увечері давай прощатися, йти спати. От змії князеві й каже:

— Ну, котра дочка краща?

Князь і каже:

— Найменша мені найкраща, найменшу буду сватать.

Змій каже:

— Добре, тільки я дочки не віддам, поки не зробиш усього того, що я тобі буду приказувать. Поробиш усе, так віддам за тебе дочку, а не поробиш, так загубиш свою голову, і поїзд твій тут увесь поляже.

І приказує йому:

— У мене є на току триста скірт усякого хліба. Щоб він до світу був увесь перемолочений і щоб було так: солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна.

От князь іде до свого поїзда ночувати та й плаче.

А Іван Голик побачив, що він плаче, та й питає:

— Чого ти, князю, плачеш?

— Як же мені не плакати? От те і те загадав мені змій.

— Не плач,— каже,— князю, лягай спати, до світу все буде зроблено.

Як вийде Іван Голик надвір, як свисне на мишей!

Де ті миші понабирались і кажуть:

— Нашо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені не кликати вас? Загадав змій, щоб усі скирти, що в нього на току, до світу перемолотити і щоб солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна було.

Як запищать ті миші, як шатнулись на тік! Зібралось їх стільки, що й ступить ніде. Як узяли робити — іще й на світ не поблагословилося, а вони вже й скінчили. Пішли, Івана Голика збудили. Той прийшов — скирти як стояли, так і стоять: полова осібно лежить, а зерно теж осібно. Іван Голик і просить їх, щоб подивились, чи нема іще в якому колоску зерна. Вони як метнулись, так ні однієї миші і не побачили у соломі! Повилазили й кажуть:

— Ні, нема ніде, не бійсь, ніхто не знайде ні зернини. Ну, тепер же ми тобі, Іване Голику, відслужили. Прощай!

Він став і стереже, щоб іще хто шкоди не наробив. Коли це князь іде шукати його. Найшов; дивується, що так зроблено усе, як змій казав; дякує Іванові Голикові і пішов до змія. І приходять удвох із змієм. І дивується сам змій. І покликав дочок, щоб пошукати у соломі зерна, чи не відірваний де колосок. От дочки шукали-шукали — нема. І рече змій:

— Ну, добре, ходім; до вечора будемо пить і гулять, а увечері знов роботу загадаю на завтра.

От догуляли до вечора; він і загадує:

— Сьогодні вранці найменша дочка моя в морі купалась і впустила перстень у воду; шукала-шукала — не знайшла. Як найдеш завтра та принесеш, поки сідять обідати, так будеш живий, а не найдеш, так тут вам і капут.

Князь іде до своїх та й плаче. Іван Голик побачив його та й питає:

— А чого, князю, плачеш?

— От така й така, — каже, — напасть.

Іван Голик і говорить:

— Бреше змії: він сам у дочки перстень узяв і сьогодні рано понад морем літав і перстень укинув. Лягай спати. Я завтра піду до моря, чи не дістану.

Назавтра вранці приходить Іван Голик до моря, як крикне богатирським голосом, молодецьким посвистом, так усе море й забушувало. Ті дві щуки приплили до берега, що він укинув, і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені не кликати? Змії сьогодні понад морем літав і вкинув перстень. Шукайте

всюди. Як знайдете, так буду я живий, а не знайдете, змії згубить мене з світу.

Вони й попливли; і де вже не виплавали по морю, де вже не шукали — нема! Попливли до своєї матері й кажуть, що от таке і таке горе. Мати й каже їм:

— Перстень той у мене. Жаль мені його, а вас іще жалкіше.

Та й викинула з себе перстень. Вони припливли до Івана Голика й кажуть:

— От же тобі й наша відслуга. Насилу знайшли.

Іван Голик тим двом шукам подякував і пішов. Приходить, аж князь ізнов плаче бо змії аж двічі прислав за ним, а персня нема. Як побачив Івана Голика, так і підскочив:

— А що, перстень є?

— Є, — каже. — От же змії і сам іде.

— Нехай тепер іде!

Змії на поріг, а князь і собі, і вдарились лобами. Змії сердитий.

— А що, перстень є?

— От він! Тільки не віддам тобі, а віддам тому, в кого ти взяв.

Змії осміхнувся і каже:

— Добре! Ходім же обідати, бо в мене є гості і давно тебе дожидаємось.

Пішли. Князь уходить у будинок, коли зміїв сидить одинадцять. Він давай із ними здоровкатися. Тоді підійшов до дочок, вийняв перстень і каже:

— Котрої перстень?

Найменша покрасніла і каже:

— Мій.

— Коли твій, так візьми, бо я все море вибродив, його шукаючи.

Всі засміялись, а найменша подякувала.

І пішли всі обідати. За обідом, при гостях, змії і каже:

— У мене є лук у сто пуд. Як вистрілиш при всіх оцих гостях, так віддам дочку.

Пообідавши, пішли усі віддыхать, а князь скоріше до Івана Голика й говорить йому:

— От тепер пропали: така й така річ!

— Дурниця! — каже Іван Голик. — Як принесуть той лук, так ти подивись на нього і скажи змієві, що «я цим луком не хочу соромитися і що в мене всякий слуга із нього вистрілить», та звели мене покликати. Я вистрілю так, що вже більш нікому не загадають.

Князь, поговоривши з ним, пішов до змія. У будинку із дочками й гуляє. Коли це — не скоро — змії виходить із гістьми, і за ним несуть лук і стрілу у сто пуд. Князь як гля-



нув, і зляквся. Винесли лук надвір, і всі по-виходили. Князь кругом лука обійшов і каже:

— Я цим луком не хочу й соромитися, а позову кого-небудь із своїх слуг, то кожний з нього вистрілить.

Тут змії один на одного зглянулись і кажуть:

— Ану, ну, нехай попробує.

Князь і закричав:

— Пошліть мені Івана Голика!

Той приходить. Князь і каже:

— Візьми оцей лук і вистріли.

Іван Голик лук підняв, стрілу заложив; як вистрілить, так шматок у двадцять пуд і відломивсь від лука. Князь тоді, стоячи, й каже:

— От бачите? Якби оце я вистрілив, так ви б мене й осоромили.

Іван Голик тоді пішов до своїх, застромивши шматок лука за голянищу, а князь із зміївнами у будинок. Змії ж zostались надворі і все радились, що б йому ще загадуть зробити. Порадившись, пішли в будинок. Змій, увійшовши, щось шепнув найменшій дочці на вухо. Вона пішла, а він за нею. Там довго говорили, потім виходять, змії і каже:

— Сьогодні вже нерано; нехай завтра. У мене є кінь за дванадцятьма дверима, то як попоїдиш на ньому, так віддам дочку.

От погуляли до вечора, порозходились спати; князь приходить і розказує Голикові. Той, вислухавши, й каже князеві:

— А ти думаєш, на що я взяв той шматок лука? Я вже знав, що це буде. Як же підведуть тобі коня, то ти подивись на нього та й скажи: «Не хочу я на цьому коню їздити,

щоб не осоромитися так, як луком, а нехай поїде мій слуга!» А то не кінь буде, а його найменша дочка. Ти на неї й не сядеш, а я її добре провчу.

От устали вранці. Приходить князь у будинок, поздоровкався зо всіма, дивиться — одинадцятро дочок, а дванадцятої нема. Змій устав і говорить:

— Ну, князю, ходім надвір, бо скоро введуть коня; будемо дивиться, як вестимуть.

Повиходили всі, дивляться, аж ведуть коня двоє зміїв, і то з великою силою держать, — так їх обох на голові й носить. Привели перед рундук; князь обійшов кругом, подивився та й каже:

— Що ж ви говорили, що коня приведете? А тепер привели кобилу. На цій кобилі я їздить не хочу, щоб не осоромитися так, як учора, а позву свого слугу, нехай поїде.

Змій каже:

— Добре! Нехай поїде.

Князь позвав Івана Голика й приказує йому:

— Сідай на цю кобилу та й прогуляйся.

Іван Голик як сів, змії кобилу й пустили. Як понесла ж вона його, то аж під хмару; а відти спустилась і вдарилась об землю так,

що аж земля застогнала. А Іван Голик тоді як вийме з-за халяви двадцятипудовий кусок лука і давай її чистити. Вона схопилась і понесла його всюди, а він її все б'є проміж уші! От носила його, носила, далі бачить, що нічого не зробить, давай проситися:

— Іване Голику, не бий мене, загадуй мені, що хочеш, усе для тебе зроблю.

— Мені,— каже,— нічого робити не треба, а тільки як приїду я до князя, то щоб ти коло нього впала й ноги простягла.

Вона думала-думала:

— Ну, нічого,— каже,— з тобою робити.

І понесла його понад деревом, коло князя спустилась, на землю впала і ноги відкидала. Князь і говорить:

— Бачите, який сором! А ви хотіли, щоб я на цій кобиліці їхав.

Змієві стидно стало перед ним, та робити було нічого. Походили по саду й пішли обідати. Коли й найменша дочка їх зустріла, давай здоровкатися. Князь дивиться на неї, так-то хороша була, а тепер іще лучча стала. Посідали обідати, змії і каже:

— Ну, князю, вже після обіду виведу я своїх дочок надвір. Як пізнаєш, де найменша, так тоді й весілля будемо гулять.

Після обіду змії повів своїх дочок одягати, а князь пішов до Івана Голика на пораду, що йому робити.

— А от що,— каже.

Зараз засвистав — комар і прилетів. Він йому розказав усю пригоду. Комар і каже:

— Ти нам став у пригоді, і я тобі стану. Як виведе змії їх надвір, то нехай князь дивиться — я буду літати над її головою. Нехай обійде їх кругом один раз — я буду літати, і другий раз обійде — я літатиму, а третій раз як буде обходити, то я сяду в неї на носі, і вона не видержить, махне правою рукою.

Це сказавши, комар полетів у будинок. Коли присилає змії за князем. Князь приходить, коли там стоять усі дванадцять дочок, і на них усе однакове, як лице, як коси, як плаття. Він на них дививсь-дививсь — ніяк не пізнає... От він у перший раз обійшов — не побачив комара; другий раз почав обходити, коли це — літає над головою. Він уже очей не спускає з того комара. Як почав третій раз обходити, той комар на носі в неї сів. Вона рукою — мах! А князь — за неї: «Оце моя», — і привів її до змія. Змії — нікуди дітися:

— Коли пізнав,— каже,— свою молоду, так сьогодні зачнемо й весілля гулять.

Почалось весілля. Повінчали їх увечері. Тут гуляли, із пушок стріляли і чого не робили! Уже от скоро спать вести. Тоді Іван Голик відізвав князя та й каже:

— Ну, князю, гляди ж, щоб завтра нам і додому їхати. Та ще слухай, прошу я тебе, не діймай,— каже,— жінці віри до семи років; хоч як вона буде до тебе ласкатися, а ти їй усієї правди не кажи, а як розкажеш, то й сам пропадеш, і я пропаду з тобою.

Той каже:

— Добре, не буду діймати жінці віри.

От на другий день поодягались молоді й повиходили до зміїв. Тут князь давай просити батька, щоб їхати додому. Змій і каже:

— Як можна так скоро їхати!

— Як собі хочете, а я поїду сьогодні.

От, пообідавши, взяли молоду, сіли й поїхали. Ну, приїхали в своє царство. Тоді вже князь дякував Іванові Голикові і настановив його першим своїм радником. Як Іван Голик скаже, так і по всьому царству й діється. А цар сидить собі й гадки не має ні про що.

От живе молодий князь із своєю жінкою рік і другий. На третій рік прижили вони собі сина. Молодий князь утішається. От один раз узяв сина на руки та й каже:

— Що є лучче на світі, як мені оце дитя?

А княгиня, бачивши, що князь так розніжився, давай його цілувати та розпитувати, згадавши, як він сватався, як він усі її батька прикази виповняв. Князь і каже:

— Виповняв би я й досі твого батька прикази на залізній палі, якби не Іван Голик. Тут вона не показала виду, що розсердилась, і зараз кудись вийшла.

А Іван Голик сидить собі дома, коли летить до нього княгиня. Зараз вийняла з-під поли рушник з золотими кінцями, та як махне ним, так його надвое і розрубала: ноги остались тут, а туловище з головою ізнесло кришу в будинку і впало за сім верст від будинку. Тоді, упавши, й каже:

— Ах ти, проклятий! Не надівавсь я на тебе, щоб ти признався! Я ж просив, щоб не діймав жінці віри до семи років! Ну, тепер пропав я, пропав і ти!

Підняв голову і сидить. Коли це — дивиться: жене безрукий чоловік зайця. І жене якраз на Івана Голика. Той заєць добігає — Іван Голик і вхопив. От і завелись битися. Той каже: «Мій заєць!» А той каже: «Мій!» Бились-бились, так ні той тому, ні той тому нічого не зробить. Безрукий і каже:

— Годі нам битися, а вивернемо дуба, і хто дальше кине, того буде заєць.

Безногий погодився.

От безрукий підкотив безногого до дуба: той вивернув і дав безрукому. Безрукий ліг та як кинув ногами, так за три версти дуб упав. А безногий як кинув, так за сім верст упав. Тоді безрукий і каже:

— Бери зайця і будь мені старшим братом.

От побратались і зробили візок, причепили мотузки, як куди треба, то безрукий запряжеться та безногого й возить. От раз поїхали у якийсь город, де цар живе, до церкви, і поставив безрукий коло старців безногого на візку. Стоять і дожидають. Коли царівна іде. Доїжджає до них і каже:

— Подайте оцим калікам оці гроші.

Фрейліна хотіла подати, а безногий і каже:

— Якби-то, ваше добродійство, ви нам своїми руками милостиню подали.

От вона взяла у фрейліни гроші й дає безногому. А він її й питає:

— Скажіть мені, — каже, — чого ви, не во гнів вам, на виду такі жовті?

Вона каже:

— Так мені бог дав! — та й зітхнула.

— Ні, — каже, — я знаю, чого ви такі жовті. Я, — каже, — міг би зробити, щоб ви були такі, як вам бог дав.

Коли на цю розмову над'їжджає цар. От того безногого і безрукого із візком — у будинок — роби, що знаєш!

А він каже:

— Що ж, царю! Нехай царівна признається по правді, чого вона така погана стала.

Тоді батько до дочки. Вона й призналась:

— Так і так, — каже, — до мене літає змії і з мене кров тягне.

Побратими й питають:

— А коли він літає?

— Саме перед світом, як усі сторожі поспнуть, так він до мене через комин і влетить.

— Постій же, — каже безногий, — ми в сінечках притаїмось, а ти, царівно, кахикни, як він прилетить.

От притаїлись вони в сінечках. Коли ж щось наче іскрами під стріхою засвітило. Царівна тоді: кахи! Вони до неї, а зміюка й заховавсь під подушки. От царівна схопилась із постелі, а безрукий ліг на землі та безногого й кинув ногами на подушки. Безногий як піймав у руки того змія, давай удвох душить. Той змії і проситься:

— Пустіть мене! Не буду ніколи літати і десятому закажу.

Безногий і каже:

— Ні, понеси нас туди, де є цілюща вода, щоб у мене були ноги, а в брата руки.

Змій і каже:

— Беріться за мене, понесу, тільки не мучте мене.

От і вхопились за нього. Той змій як полетів із ними, прилітає до криниці й каже:

— Оце цілюща вода!

Безрукий так і хотів туди вскочить, а безногий кричить на нього:

— Постій, брате! Ось подерж ногами змія, а я встромлю в криницю суху паличку, тоді побачимо, чи цілюща це вода.

Устромив, так поки було в воді, поти й відгоріло. Як узялись же тоді за того змія! Били його, били! Він і давай проситься, що «не бийте: тут є недалеко й цілюща вода». Повів до другої криниці. Вони там устромили суху паличку, так зараз і розпукуватись стала. Тоді безрукий ускочив і вискочив звідти з руками. І безногий ускочив і вискочив з ногами. Тоді змія пустили й звеліли, щоб більше не літав до царівни.

Іван Голик пішов ізнов до свого брата, до

князя: що з ним зробила княгиня? Приходить під те царство, коли бачить — недалеко від дороги пасе свинар свині; свині пасе, а сам сидить на могилі. Він і подумав: «А піду оттого свинаря розпитаю, як тут у них діється?»

Приходить до свинаря, дивиться йому в вічі й пізнає свого брата. А той дивиться і пізнав Івана Голика. Довго дивились один одному в вічі, ні той, ні другий нічого не кажуть. Іван Голик опам'ятався та й каже:

— Це ти, князю, свині пасеш!.. І стоїш того... А я ж тобі казав, що не діймай жінці віри до семи років!

Князь упав йому в ноги та й каже:

— Іване Голику! Прости мене і помилуй!

От Іван Голик підняв його та й каже:

— Добре що ти ще живий на світі остався. Тепер ще поцарствуеш трохи.

Князь став питати в Івана Голика, як він добув собі ноги. От Іван Голик тоді вже й признався йому, що він його менший брат, і розказав йому всю свою жизнь. Ну, обнялись, поцілувались. Князь тоді й каже:

— Пора ж, брате, свині гнати додому, бо княгиня скоро чай питиме.

Іван Голик і каже:

— Так поженім же вдвох.



А князь каже:
— Тут,— каже,— брате, біда! От та проклята свиня, що перед веде, як тільки дійде до воріт, на воротах стане, як укопана, і поки тричі... не поцілуєш, то не піде з місця. А княгиня із зміями чай на рундуці п'є, на це дивиться і сміється.
Іван Голик і каже:



— Так тобі й треба! Ну, вже ж сьогодні цілуй, а завтра не будеш.

Пригнали свині до воріт. Іван Голик дивиться, та проклята свиня на воротах стала, ноги розставила і не йде в двір. А княгиня дивиться та й каже:

— Он уже мій дурень свині пригнав і буде свиню цілувать.

Той, бідний, тричі поцілував... тоді свиня й пішла в двір, рохкаючи. А княгиня каже:

— Ось подивіться, іще десь і підпасича собі взяв.

От князь з Іваном Голиком свині у хлів загнули. Тоді Іван Голик і каже:

— Візьми ж, брате, у ключника конопель двадцять пудів і смоли двадцять пудів та й принесеш до мене в сад.

А князь каже:

— Так не донесу.

А Іван Голик:

— Та йди проси, може, ще й не дасть.

От князь пішов до ключника, став просити. Той довго на нього дививсь, а далі й каже:

— Та робити нічого з вами, треба дати.

Відімкнув він амбар. Іван Голик відважив двадцять пудів конопель і двадцять пудів смоли, в одну руку взяв коноплі, а в другу смолу, і пішли.

Як узяв Іван Голик плести пугу: один пуд виплете конопель, а пудом смоли усмолить, і виплів до півночі у сорок пудів пугу. А князь давно вже спить на соломі коло хліва.

Уранці рано повставали, і давай йому Іван Голик казати:

— Ну, до сьогоднішнього дня був ти сви-

нарем, а сьогодні ти будеш ізнов князем. А ходімо поженемо свині в поле.

Князь:

— Ні, ще, мабуть, княгиня не вийшла; а мені гнати тоді, як вийде на рундук та сяде із зміями чай пить, щоб вона, — каже, — бачила, як я буду свиню... цілувать.

Іван Голик і каже йому:

— Уже ж як будемо гнать, то ти не цілуй, а поцілую я.

А князь каже:

— Добре!

От прийшла пора гнати. Княгиня вийшла, чай п'є. Вони повиганяли із хліва свиней і женуть удвох. Тільки що догнали до воріт, — свиня на воротах стала і стоїть. Княгиня із зміями дивиться, а Іван Голик як розпустить пугу, як ударить ту свиню, так і кістки розсипались. Ті змії тоді куди хто втрапив. А вона, клята, й не злякалась та його за чуба. Так він тоді її за коси, та як узяв стьобать, та поти, поки вона не здужала й по світу ходити. От тоді вже вона покинула свої зміївські нориви та й почала хороше жити з чоловіком. Живуть та постолом добро возять.



ПРО БОГАТИРЯ БУХА КОПИТОВИЧА

Був собі купець, і в купця дочка. За кучера був у нього чоловік, а ім'я йому Копито. І любилася та дівчина із тим Копитом — з кучером. Любила вона його довго-недовго, згодом народила сина і сховала його, щоб мати або батько не дізнались, а сама лежить хвора. Вночі, як старі поснули, запряг Копито коні у коляску, взяли дитину і поїхали вони в степ. Верст за сімдесят відїхали. Тоді вона взяла того хлопчика, кинула в траву, а він так і бухнув. От вона й сказала:

— Будь ти по імені Бух, а по батькові Копитович.

А дитина, як тільки народилася, то вже й говорила. І нема на ній шкіри, а все тіло, наче копито. Попрощались, поцілувались, дала мати дитині харчів і сказала:

— Сиди тут, а я тобі буду харчі доставлять.

Сіли з Копитом і поїхали. Коні добрі, як гайнули назад — скоро й дома були, вона лягла собі, і не знав купець і його жінка, що вона дитинку породила і їздила з конюхом у степ.

Минув місяць, чи два, чи три, повіз Копито своєю синові харчів. Побачились, поцілувались, харчі лишив і поїхав знову назад. І роте той Бух Копитович не часами, а хвилинами, і в ширину і в вишину. Місяців через три знову наготовила мати синові харчів і одежі, і поїхали вже обоє на цей раз. Приїхали, а вона й питає сина:

— Чи не треба тобі привезти шаблю або піку?

Він і каже:

— Не треба, мамо, у мене і за шаблю і за піку кулаки будуть, тепер через півроку ви мені знову харчів привезіть, а там уже й не треба.

І пробув він на тому місці, де його покинули, шість років. Два аршини з половиною у плечах і два з половиною вишини у того Буха Копитовича, і сили у нього тридцять три пуди з восьминою; три пуди кулака одного. От покинув він те місце — куди дивиться, туди і йде: там доріг нема. Проїшов день, два, як покинув те місце, на третій день їдуть-біжать два богатирі йому назустріч кінями. Прибігли та й не привітались, а мерщій питають:

— Що ти таке?

— Я Бух Копитович. А ви хто такі?

— Ми богатирі.

— Не може бути, щоб ви були богатирі.

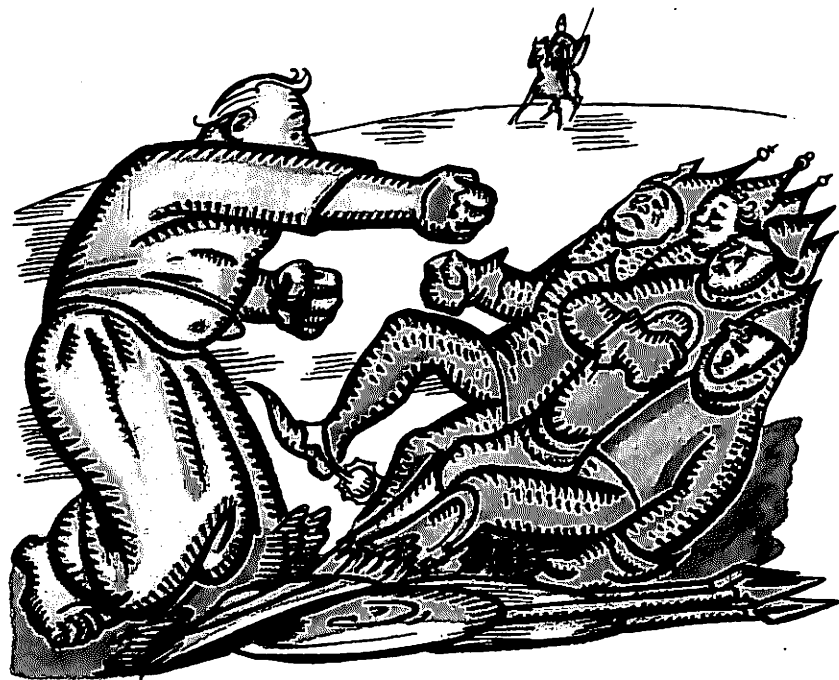
— Ні, богатирі.

— Які ж ви богатирі? Богатирі такі нелюдимі та непривітні не бувають. Ви негідники!

Скипіли вони і вже готові його посікти, порубати.

— Ми тебе, — кажуть, — з лица землі зітремо.

— Ні, я вам кажу, ви негідники! І мене з лица землі зітерти не годні! А хочете сили Буха Копитовича спробувати, так зберіть вісім чоловік, сім чоловік будуть воюватися —



оце мені сьомий рік пішов, — а восьмий буде за свідка, буде дивитися, як ми будемо воювати.

— Ти втечеш!

— Ні, я вас не боюсь, я на цьому місці буду. Ви приїздіть з тими богатирами, так ми й повоюємо.

Розбіглись вони на своїх конях добрих і

зізвали богатирів; вони знають, де ті проживають. От зібралось вісім чоловік та й кажуть:

— Ми його могли б і удвох посікти, а він каже, щоб сім чоловік було. Що нам тут і робить сімом чоловікам?

Прибігли, він на тім самім місці.

— Чи ви усі богатири? — питає.

— Усі, — кажуть вони.

— Які ж ви богатири? Я думав, що богатири народ чемний, а ви негідники.

Вони так і скипіли.

— А ти ось як, усіх нас звеш негідниками! Будем воюватися.

— Ну, а як же ви будете мене воювать? Чи шаблями та піками будете мене колоти; чи як? У мене ніякої зброї нема; у мене тільки кулаки. Мене ваші шаблі і піки не возьмуть, позагинаються. А чи не хочете і ви на кулаки?

— Ми — як ти скажеш. Як на кулаки, так і на кулаки, ми згодні.

— Ну, давайте. Складіть свою зброю на землю, коней попускайте, а ти, восьмий, стій на коні, дивись на нашу битву, ти будеш за свідка і будеш богатирам розказувать, що такі-то набігли у степу Буха Копитовича —

сьомий рік йому пішов, а він з ними став воюватися.

Поскладали вони свою зброю, підходять до нього і кажуть:

— Хто ж буде починать? Ми до тебе приїхали, як у гості, так ти і починай, Бух Копитович, випробовуй перше ти нас!

— Як же ви згодні? Так, як ви тепер стоїте, чи, може, ви станете один проти одного? І як вас бити, чи в груди, чи в плечі?

— Як знаєш!

— Ні, мені по грудях жалко, розіб'ю, бува, груди, я буду бити у плечі.

І стали вони в один ряд усі, в один бік.

— Ану,— кажуть,— нехай Бух Копитович пробує богатирської сили.

Розмахнув він свій кулак та як бухнув у плечі крайнього, так три чоловіка у землю ввігнав, а чотири зверху лежать.

— Ну, йди,— каже він на того, що був за свідка,— дивись, чи живі твої богатири. А сам не бійся, я тебе не чіпатиму.

Той підійшов, подивився:

— Які там живі, вони вже давно неживі!

— Ну, копай для своїх товаришів яму пікою і шаблею. Не можна їх так кидать, а треба їх у сиру землю загорнуть.

Вириг той яму, повкладали, позагортали.

— Ну, богатир! Чи ти чув про такого богатира, як я?

— Ні, не чув і не бачив.

— А ви розсердились, що я вас негідниками обізвав, та хотіли мене погубити! Ні, мене не погубите. Ти тепер по всьому світу їдь і розкажуй усім, що ти такого богатира бачив, що сім пихатих богатирів одним кулаком убив. І щоб ви всі зібрались до мене: я буду коло синього моря. Там мене шукайте. А я вам там щось повідаю. Над вами нема старшого. Над вами старший той, хто вас поважає. А тепер буде над вами Бух Копитович.— Богатир поклонивсь і поїхав собі.

А Бух Копитович пішов до синього моря. Там скали, гори великі, камінь на двадцять аршин вгору. Він прийшов і ходить понад синім морем, попід тими скалами. Ходить, а там пісок. І найшов він у піску стежечку і пішов цією стежечкою. Дійшов до гори, до каменя. Стежка звернула у куточок; він туди, у той закуточок, а там нікого нема, камінь тільки. Він став, стоїть та долонею гладить по каменю і найшов сучечок — як горошинку. Тоді за той сучечок пучками узяв — одчиняються двері. Кімната велика, золота,

так і сяє. Стоїть у кімнаті стіл і стільці, а кімната порожня. Походжає сюди та туди по кімнаті Бух Копитович, руки назад заклав. Ходив, ходив, та тоді богатирським голосом як гукне, так аж кімната затряслася:

— Чи тут є хто, озовися!

— Є дівчинка Лебідка, — відповідає хтось тихенько, — а ти хто?

— Я Бух Копитович. Ану, вийди, дівчино Лебідко, покажися!

І вийшла з-за стіни така гарна дівчина, що ні в казці сказати, ні пером описати.

— Чи можна мені, Лебідко, їсти подати?

— Можна, — говорить.

Кулаком Лебідка як ударить по столу, так стіл зараз і заставився наїдками та напійками всякими.

— Ну, тепер, Бух Копитович, що ви бажаєте, те й їжте, — каже Лебідка, — що ви скажете, те я й буду подавати.

А сама коло порога стоїть.

Бух Копитович напивсь, наївсь та й каже:

— Тепер, Лебідко, прибирай.

Лебідка зараз до стола, — прибирає.

— Ні, стій, не прибирай! Я й забув. Сідай же, мила дівчино, і ти поїж.

Налив чарку горілки:

— Пий!

Вона відмовляється.

— Пий, — він каже.

Вона випила та й каже:

— Спасибі вам, Бух Копитович, я своєму хазяїну служила тридцять літ, та за тридцять літ не дав він мені не то чарки горілки, а й кришки хліба, а ви першого дня дали мені випити і їсти дозволили.

— Ти згодна, Лебідко, іти зі мною?

— Згодна, — говорить, — я свого старого хазяїна змія кину, а лучче вам служити буду.

— Ну, Лебідко, а нема у тебе яких-небудь музикантів?

— Є, — каже, — у мене дванадцять чоловік музикантів.

— Поклич їх мені: нехай вони заграють. Лебідка до стола приступила і кричить:

— Музиканти, вискакуйте, Буху Копитовичу заграйте!

Вискакують із шафи дванадцять молодців-музикантів і давай грати Буху Копитовичу. Як заграли, так здалося, що кімната на двоє розділяється. А Бух Копитович по кімнаті ходить та як ударить ногою, так камінь на дрібен мак сиплеться. Грали, грали, довго-недовго, дякує Бух Копитович:

— Годі, музиканти, дякую!

Перестали грати.

— Лебідко, налий музикантам по чарці горілки.

Лебідка частує їх.

— Підходьте тепер, закушуйте.

Підходять, закушують. Подякували Буху Копитовичу, а він і питає:

— Ви, музиканти, згодні іти, куди я, щоб ви при мені були?

— Коли Лебідка згодна, так і ми згодні.

Лебідка каже:

— Я давно згодна.

— Підемо ж, хлопці, і як я вас гукну, так щоб ви передо мною і були.

З тим вони й покинули ту кімнату. А Бух Копитович вийшов та й пішов собі. Зійшов він на стовпову дорогу. Проїшов п'ятнадцять верст Бух Копитович від тих скал, дивиться, стоїть стовп кам'яний великий над дорогою. Дійшов до того стовпа, стіни зміряв, аж по три аршини стіни та дванадцять аршин у того стовпа обіймиці, а п'ятнадцять аршин висоти, а на дванадцять аршин той стовп углиб пішов. І у тому стовпі живуть змії. І вигнутий той стовп булавою вгору, а на тій булаві — шапка-невидимка, дорогоцінними камінчика-

ми у п'ять рядів обцяцькована. І того стовпа, скільки не йде людей, так ніхто не бачить. Дійшов Бух Копитович до того стовпа, гляне, аж шапка на нього шита.

Гукнув він:

— Лебідко, чи ти тут?

— Я тут, — каже.

— Це моя шапка?

— Ваша.

— Як би її дістати?

— Я полізу, скину, вона не розіб'ється.

Полізла, скинула. Він подивився, а там написано: «Якби цю шапку Бух Копитович знайшов, то всіх зміїв переміг би».

Узяв він тую шапку, надів, зрадів, що таку шапку дістав.

— Ну, Лебідко, відпочинемо тут.

Вона розкинула палатки. Тоді він каже:

— Нехай тепер музиканти грають. Відсвяткуємо, що таку шапку знайшли...

Аж тут прибігають два богатири, що його шукають. Бух Копитович і каже:

— Скільки вас є?

— Нас, — кажуть, — сто сімдесят чоловік.

— Щоб ви зараз прибули сюди, до мене.

Вони й поїхали. За три години їдуть усі чисто богатири — сто сімдесят чоловік.

І привів Бух Копитович усіх богатирів до того стовпа.

— Дивіться, панове, на цей стовп. Хто з вас його може розбити?

Вони подивились, зміряли його і кажуть:

— Ми оцього стовпа не можемо розбити.

— А я,— каже Бух Копитович,— можу його своїм кулаком розбити. Розсиплеться він на дрібен мак.

— Як у вас сила, то у вас і посиплеться, а ми його не розіб'єм.

— Якщо ви його не розіб'єте, так щоб ви присягли мені, щоб були при мені по чотири чоловіка, і щоб знали зміну,— хоч по тижнях, хоч по місяцях, і усе робили б, що я накажу. Тепер підемо в мої палатки, вип'ємо, закусямо, а тоді підем цього стовпа розбивати.

Пішли у палатки — Бух Копитович і усі богатири. Бух Копитович і каже:

— Лебідко, палаток щоб добавила, бо маю гостей багато! Та їсти нам подавай!

Зараз Лебідка усе і зробила: палаток добавила, напитки, наїдки подала. Поїли, подякували, полягали відпочивати. Відпочили.

— Ну, підемо, богатири, до стовпа. Побачите, як я буду розбивати отой стовп і зміїв. Лебідко, обмахни шовком мені правую руку!

Узяла Лебідка обмахнула добре, обв'язала. Тоді й пішли до того стовпа. Прийшли. Бух Копитович і каже:

— Одходьте ж усі на сім верст од того стовпа, а на восьмій версті зупиняйтесь. Рівне місце тут, і видно буде.

Одійшли вони і стали на восьмій версті. І гукнув він:

— Котрий не видержить стоячи, так припади до сирої землі; хоч земля і буде трясти ся, держись за землю, не бійся.

Вони і слухають, а Бух Копитович ходить кругом того стовпа, задер голову вгору. А тоді як бухне у стовп, так той стовп і розсипався на дрібен мак, і земля на сімдесят верст задрижала. І провалилась безодня на сім верст навкруги, і зробилось озеро, і вода пополам із кров'ю стала; і хто її нап'ється, той пропаде. Бух Копитович пішов поверх води і вийшов на сухе. Прийшов до богатирів.

— Що, чули?

— Як не чули, коли ми од землі на дватри аршини одскакували, а потім до сирої землі припадали.

І спитав один богатир, чого вода там нечиста.

— То,— каже Бух Копитович,— із кров'ю



вода, бо там були змії із жонами, із дітьми.
Прощу тепер знову до палаток.

І давай пить, гулять.

— Ну, панове богатирі, тепер од'їжджайте собі.

Вони роз'їхались, а чотири чоловіка zostались. Відпочили вони.

— Тепер у дорогу, — каже Бух Копитович.



У Буха Копитовича коня нема, — він піхотою, а богатирі на конях сидять. Один попереду їде, два по боках, один позаду, а Бух Копитович посередині їде. Довго-недовго, пройшли верст десять, аж їде каретою становий, чи що, і кричить:

— Звертай з дороги!

А Бух Копитович і каже богатырям:

— Хіба він за мене старший? Хіба я йому буду звертати та кланятися?

Добігає той становий і прямо летить на них. Тут передній богатир і каже:

— Богатирі, вперед!

Вони всі й вискочили вперед.

— Хто ти такий, що не звертаєш?

А той кричить:

— Хто ви такі, що не звертаєте?

Бух Копитович і каже:

— Покажіть йому, як звертати!

Вони кинулись і як стали бити, так і сюртук порвали. Він кричить, проситься:

— Я не знав. Буду звертати і десятому закажу.

— Ну, тепер,— каже Бух Копитович,— киньте його у карету, нехай собі їде додому.

Вони вкинули, і повіз його кучер назад.

Їдуть далі:

— От мого колишнього хазяїна сад,— каже Лебідка,— найстаршого змія Жеретія; то підемо ж до нього у гості.

Пішли навпростець, дійшли до того саду, а там палати камінні стоять. Біля воріт два леви люті приковані стоять, такі, що людей їдять; крім свого хазяїна, нікого вони не пустять, розірвуть. Дійшли до воріт:

— Не ідіть, це такі леви, що й вас розірвуть,— каже Лебідка,— а надівайте шапку-невидимку, то вони вас не побачать.

Бух Копитович зараз на себе шапку-невидимку. Пішов, ті леви його й не бачать. Один богатир з одного боку в нього іде, а другий — з другого; як дійшли, так зараз шаблями тим левам голови і позрубували. Прошли кроків двадцять — ворота, і два ведмеді люті поприв'язувані. Шапку Бух Копитович надів, а богатирям загадав, щоб вони голови тим ведмедям поздіймали. Тут слуга змієва побачила, змія розбудила і говорить, що прийшли якісь богатирі, левів і ведмедів покололи, а тепер у сад пішли і все розоряють.

— Не довго розорятимуть, ось я добіжу до них.

Узяв змія шаблю і побіг до них — лютий такий, огонь з нього так і пашить. А Бух Копитович шапку надів, богатирі в нього по боках. Змія біжить повз них, а їх не бачить.

— Ну, богатирі мої, чи поб'єте змія без мене? Бийте його! — каже Бух Копитович.

Той з того боку, а той з того боку на шаблі змія як настромлять, так він на землю і впав, а вони його і посікли, порубали.



К О Т И Г О Р О Ш К О

Був собі один чоловік і мав шестеро синів та одну дочку. Пішли сини в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона й каже:

— А де ж ви будете орати? Я не знаю.
Вони кажуть:

— Ми будемо тягти скибу від дому аж до тієї ниви, де будемо орати,— то ти за тією борозною і йди.

Поїхали.

А змії, що живе за тим полем, у лісі,

взяв — ту скибу закотив, а свою протяг до своїх палаців. От сестра як понесла братам обідати, то пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змії і вхопив.

Поприходили сини ввечері додому та й кажуть матері:

— Весь день орали, а ви нам не прислали обідати.

— Як то не прислала? Адже Оленка понесла. Чи не заблукала?

Брати й кажуть:

— Треба йти шукати її.

Та й пішли всі шість за тією скибою і зайшли-таки до того змієвого двора, де їх сестра була. Приходять туди, коли вона там.

— Братики мої милі, де ж я вас подіну, як змії прилетить? Він же вас поїсть!

Коли це й змії летить.

— А, — каже, — людський дух пахне. А що, хлопці, битися прийшли чи миритися?

— Ні, — кажуть, — битися!

— Ходім же на залізний тік!

Пішли на залізний тік битися. Недовго й бились: як ударив їх змії, так і загнав у той тік. Забрав їх тоді ледве живих та й закинув до глибокої темниці.

А той чоловік та жінка ждуть та й ждуть синів, — нема. От одного разу пішла жінка на річку прати, коли ж котиться горошинка по дорозі. Жінка взяла горошинку та й із'їла.

Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком.

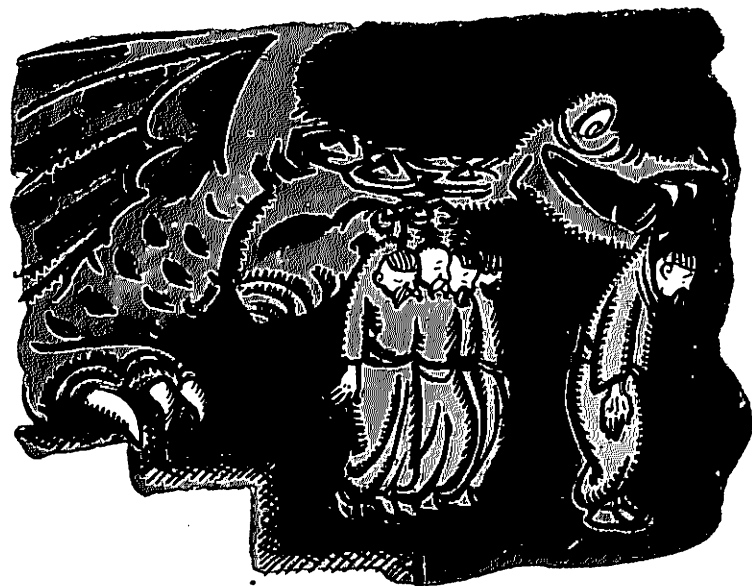
Росте та й росте той син, як з води — не багато літ, а вже великий виріс. Одного разу батько з сином копали колодязь, — докопались до великого каменя. Батько побіг кликати людей, щоб допомогли камінь викинути. Поки батько ходив, а Котигорошко узяв та й викинув. Приходять люди, як глянули — аж поторопіли. Злякались, що в нього така сила, та й хотіли його вбити. А він підкинув того каменя та й підхопив, люди й по-втікали.

От копають далі та й докопалися до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й сховав.

От і питається раз Котигорошко в батька, в матері:

— Деся повинні бути в мене брати й сестра?

— Е-е, — кажуть, — синку, була в тебе і сестра, і шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.



— Ну,— каже він,— піду їх шукати.
Батько й мати умовляють його.

— Не йди, сину: шестеро пішло, та загинуло, а то ти один, щоб не загинув!

— Ні, таки піду! Як же таки свою кров та не визволити?

Узяв те залізо, що викопав, та й поніс до коваля.

— Скуй,— каже,— мені булаву, та велику!

Як почав коваль кувати, то скував таку булаву, що насилу з кузні винесли. Узяв Котигорошко ту булаву, кинув угору та й каже до батька:

— Ляжу я спати, а ви мене збудить, як летітиме булава через дванадцять діб.

Та й ліг. На тринадцяту добу летить та булава! Збудив його батько, він схопився, підставив пальця, булава як ударила об нього, так і розскачилась надвоє. Він і каже:

— Ні, з цією булавою не можна йти шукати братів та сестер,— треба скувати другу. Поніс її знову до коваля.

— На,— каже,— перекуй, щоб була по мені!

Викував коваль ще більшу. Котигорошко й ту шпурнув угору та й ліг знову спати на дванадцять діб. На тринадцяту добу летить та булава назад, реве — аж земля дрижить. Збудили Котигорошка, він схопився, підставив пальця,— булава як ударила об нього,— тільки трошки зігнулась.

— Ну, з цією булавою можна шукати братів та сестру. Печить, мамо, буханці та сушіть сухарці,— піду.

Узяв ту булаву, в торбу — буханців та сухарів, попрощався і пішов.

Пішов за тією скибою та й зайшов у ліс. Іде тим лісом, іде та й іде. Коли приходить до великого двора. Увіходить у двір, тоді в будинок, а змія нема, сама сестра Оленка вдома.

— Здорова була, дівчино! — каже Котигорошко.

— Здоров був, парубок! Та чого ти сюди зайшов: прилетить змій, то він тебе з'їсть.

— Отже, може, й не з'їсть! А ти ж хто така?

— Я була одна дочка в батька й матері, та мене змій украв, а шестеро братів пішли визволяти та й загинули.

— Де ж вони? — питається Котигорошко.

— Закинув змій до темниці, та й не знаю, чи ще живі, чи, може, на попільець потрухли.

— Отже, може, я тебе визволю, — каже Котигорошко.

— Де тобі визволити? Шестеро не визволило, а то б ти сам! — каже Оленка.

— Дарма! — відказує Котигорошко.

Та й сів на вікні, дожидається.

Коли це летить змій. Прилетів та тільки в хату — зараз:

— Ге, — каже, — людський дух пахне!

— Де б то не пах, — відказує Котигорошко, — коли я прийшов.

— Агов, хлопче, — а чого тобі тут треба? Битися чи миритися?

— Де то вже миритися, — битися! — каже Котигорошко.

— Ходім же на залізний тік!

— Ходім!

Прийшли. Змій і каже:

— Бий ти!

— Ні, — каже Котигорошко, — бий ти спочатку!

От змій як ударив його, так по кісточки і ввігнав у залізний тік. Вирвав ноги Котигорошко, як махнув булавою, як ударив змія, — ввігнав його в залізний тік по коліна. Вирвався змій, ударив Котигорошка, — і того по коліна ввігнав. Ударив Котигорошко вдруге, по пояс змія загнав у тік, ударив утретє, — зовсім убив.

Пішов тоді в льохи-темниці глибокі, відімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки що живі. Забрав тоді їх, забрав сестру Оленку і все золото та срібло, що було в змія, та й пішли додому.

От ідуть, а він їм і не признається, що він

їх брат. Перейшли так скільки дороги, сіли під дубом спочивати. Котигорошко притомився після того бою та й заснув. А ті шестеро братів і радяться.

— Будуть з нас люди сміятися, що ми шестеро змія не подужали, а він сам убив. Та й добро змієве він собі все забере.

Радилися-радилися та й нарадилися: тепер він спить, не почує, — прив'язати його добре ликом до дуба, щоб не вирвався, — тут його звір і розірве. Як радилась, так і зробили: прив'язали та й пішли собі.

А Котигорошко спить і не чує того. Спав день, спав ніч, прокидається — прив'язаний. Він як рвонувся, — так того дуба й вивернув з корінням. От узяв тоді того дуба на плечі та й пішов додому.

Підходить до хати, аж чує — брати вже прийшли та й розпитуються в матері:

— А що, мамо, чи в вас іще були діти?

— Та як же? Син Котигорошко був, та вас пішов визволяти.

Вони тоді:

— Оце ж ми його прив'язали, — треба бігти та одв'язати.

А Котигорошко як пошпурить тим дубом у хату, — замалим хати не розвалив.

— Оставайтесь же, коли ви такі! — каже. — Піду я в світ.

Та й пішов знову, на плечі булаву взявши.

Іде собі та й іде, коли дивиться — відтіль гора і відсіль гора, а між ними чоловік руками й ногами в ті гори вперся та й розпихає їх. Каже Котигорошко:

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Гори розпихаю, щоб шлях був.

— А куди йдеш? — питає Котигорошко.

— Щастя шукати.

— Ну, то й я туди. А як ти звешся?

— Вернигора. А ти?

— Котигорошко. Ходім разом!

— Ходім.

Пішли вони. Ідуть, коли бачать: чоловік серед лісу як махне рукою — так дуби й вивертає з корінням.

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Дерева вивертаю, щоб іти було просторіше.

— А куди йдеш?

— Щастя шукати.

— Ну, то й ми туди. А як звешся?

— Вернидуб. А ви?

— Котигорошко та Вернигора. Ходім разом!

— Ходім.

Пішли втрьох. Ідуть, коли бачать — чоловік із здоровенними вусами сидить над річкою: як крутнув вусом, — так вода й розступилася, що й по дну можна перейти. Вони до нього:

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я.

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Та воду відвертаю, щоб річку перейти.

— А куди йдеш?

— Щастя шукати.

— Ну, то й ми туди. А як звешся?

— Крутивус. А ви?

— Котигорошко, Вернигора, Вернидуб.

Ходім разом!

— Ходім!

Пішли. І так їм добре йти: де гора на дорозі, — то Вернигора перекине; де ліс, — Вернидуб виверне; де річка, — Крутивус воду відверне. От зайшли вони в такий великий ліс, — коли бачать, — в лісі стоїть хатка. Увійшли — нікого нема. Котигорошко й каже:

— Отут ми й заночуємо.

Переночували, а на другий день Котигорошко й каже:

— Ти, Вернигоро, залишайся дома та вари їсти, а ми втрьох підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернигора наварив їсти та й ліг спочивати.

Коли хтось стукає в двері:

— Відчини!

— Невеликий пан, — відчиниш і сам, — каже Вернигора.

Двері відчинились, та й знов хтось кричить:

— Пересади через поріг!

— Невеликий пан, перелізеш і сам.

Коли влазить дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернигору за чуба та й почепив його на гвіздок на стіну. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернигори із спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернигора крутивсь-крутивсь, якось зірвався з гвіздка, кинувся знову варити; поки товариші поприходили, уже доварює.

— А чого ти запізнився з обідом?

— Та задрімав трохи.



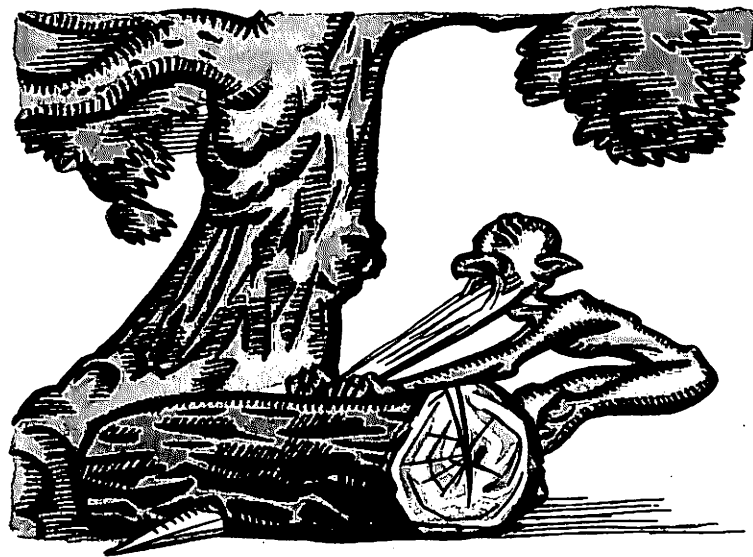
Наїлись та й полягали спати. На другий день устають, Котигорошко й каже:

— Ну, тепер ти, Вернидубе, зо́ставайся, ми підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернидуб наварив їсти та й ліг спочивати. Аж хтось стукає в двері:

— Відчини!

— Невеликий пан, відчиниш і сам.



— Пересади через поріг!

— Невеликий пан, перелізеш і сам.

Коли лізе дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернидуба за чуба та й почепив на гвіздок. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернидуба із спина ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернидуб борсався, борсався, якось уже

там з гвіздка зірвався та й ну швидше обід варити. Коли це приходить товариство.

— А що це ти з обідом спізнився?

— Та задрімав,— каже,— трохи...

А Вернигора вже й мовчить: догадався, що воно було.

На третій день zostався Крутивус,— і з ним те саме. А Котигорошко й каже:

— Ну, та й ліниві ви обід варити! Уже ж завтра ви йдіть на полювання, а я зостануся вдома.

На другий день ті троє йдуть на полювання, а Котигорошко вдома застається. От наварив він їсти та й ліг спочивати. Аж грюкає хтось у двері:

— Відчини!

Відчинив двері,— аж там дідок маленький, а борода на сажень волочиться.

— Пересади через поріг!

Узяв Котигорошко, пересадив. Коли той пнеться до нього, пнеться.

— А чого тобі? — питає Котигорошко.

— А ось побачиш чого,— каже дідок, доп'явся до чуба та тільки хотів ухопити, а Котигорошко:

— То ти такий! — та собі хап його за бороду, вхопив сокиру, потяг його в ліс,



розколов дуба, заклав у розколину дідову бороду й зацепив її там.

— Коли ти,— каже,— такий, дідусю, що зараз до чуба берешся, то посидь собі тут, я знову сюди прийду.

Приходить він у хату,— вже й товариство поприходило.

— А що обід?

— Давно впрів.

Пообідали, а тоді Котигорошко й каже:

— А ходіть лише, я вам таке диво покажу, що ну!

Приходять до того дуба, коли ні дідка, ні дуба нема: вивернув дідок дуба з коренем та й потяг за собою. Тоді Котигорошко розказав товаришам, що йому було, а ті вже й про своє призналися, як їх дідок за чуба чіпляв та реміння з спини драв.

— Е,— каже Котигорошко,— коли він такий, то ходім його шукати.

А де дідок того дуба тяг,— там так і знати, що волочено,— вони тим слідом і йдуть. І так дійшли аж до глибокої ями, що й дна не видно. Котигорошко й каже:

— Лізь туди, Вернигоро!

— А цур йому!

— Ну ти, Вернидубе!

Не схотів і Вернидуб, не схотів і Крутивус.

— Коли ж так,— каже Котигорошко,— полізу я сам. Давайте плести шнури.

Наплели вони шнурів, намотав Котигорошко на руку кінець та й каже:

— Спускайте!

Почали вони спускати, довго спускали,— таки сягнули до дна,— аж на інший світ. Став там Котигорошко ходити,— аж дивиться:

стоїть палац великий. Він увійшов у той палац, коли так усе й сяє золотом та дорогим камінням. Іде він покоями,— аж вибігає йому назустріч королівна — така гарна, така гарна, що й у світі кращої нема.

— Ой,— каже,— чоловіче добрий, чого ти сюди зайшов?

— Та я,— говорить Котигорошко,— шукаю діда маленького, що борода на сажень волочиться.

— Е,— каже вона,— дідок бороду з дубка визволяє. Не йди до нього,— він тебе вб'є, бо вже багато людей повбивав.

— Не вб'є! — каже Котигорошко,— то ж я йому й бороду зацепив. А ти ж чого тут живеш?

— А я,— каже,— королівна, та мене цей дідок украв і в неволі держить.

— Ну, то я тебе визволю. Веди мене до нього!

Вона й повела. Коли справді: сидить дідок і вже бороду визволив з дубка. Як побачив Котигорошка, то й каже:

— А чого ти прийшов? Битися чи миритися?

— Де вже,— каже Котигорошко,— миритися — битися!

От і почали вони битися. Бились, бились, і таки вбив Котигорошко дідка своєю булавою. Тоді вдвох із королівною забрали все золото й дороге каміння у три мішки та й пішли до тієї ями, якою він спускався. Прийшов і гукає:

— Агов, побратими, чи ви ще є?

— Є!

Він прив'язав до мотуза один мішок та й сіпнув, щоб тягли.

Витягли, спустили знову мотуз. Він прив'язав другий мішок:

— І це ваше.

І третій їм віддав,— усе, що добув. Тоді прив'язав до мотузка королівну.

— А це моє,— каже.

Витягли ті троє королівну, тоді вже Котигорошка треба тягти. Вони й роздумали:

— Нащо його тягти? Нехай королівна нам дістанеться. Підтягнім його вгору та тоді й пустимо,— він упаде та й уб'ється.

А Котигорошко та й догадався, що вони вже надумали,— узяв прив'язав до мотуза каменюку та й гукає:

— Тягніть мене!

Вони підтягли високо, а тоді й кинули,— камінь тільки гуп!



— Добрі ж ви,— каже Котигорошко.

Пішов він підземним світом. Іде та іде, коли насунули хмари, як ударить дощ та град. Він і заховався під дубом. Коли чує,— на дубі пищать грифенята в гнізді. Він заліз на дуб та й прикрив їх свитою. Перейшов дощ, прилітає велика птиця гриф, тих грифенят батько. Побачив гриф, що діти вкриті, та й питає:

— Хто це вас накрив?

А діти кажуть:

— Як не з'їси його, то ми скажемо.

— Ні,— каже,— не з'їм.

— Отам чоловік сидить під деревом, то він накрив.

Гриф прилетів до Котигорошка та й каже:

— Кажи, що тобі треба,— я тобі все дам, бо це вперше, що в мене діти zostалися живі, а то все — я полечу, а тут піде дощ та град,— вони в гнізді й заллються.

— Винеси мене,— каже Котигорошко,— на той світ.

— Ну, добру ти мені загадку загадав. Та дарма,— треба летіти. Візьмемо з собою шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, то як я летітиму та поверну до тебе голову направо, то ти мені і вкинеш в рот шматок м'яса, а як поверну наліво, то даси трохи води, а то не долечу й упаду.

Взяли вони шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, сів Котигорошко на грифа,— полетіли. Летять та й летять, як поверне гриф голову направо, то Котигорошко йому вкине в рот шматок м'яса, а як наліво — дасть йому трохи води. Довго так летіли,— от-от уже долітають до цього світу. Коли гриф повертає голову направо, а в кадовбах

і шматочка м'яса нема. Тоді Котигорошко відрізав у себе литку та й кинув грифові в рот. Вилетіли, гриф і питається:

— Чого це ти мені такого доброго дав аж наприкінці?

Котигорошко й показав на свою ногу:

— От чого,— каже.

Тоді гриф виригнув литку, полетів і приніс цілющої води: як притулили литку та покропили тією водою,— вона й приросла.

Гриф тоді повернувся додому, а Котигорошко пішов шукати своїх товаришів. А вони вже подались туди, де тієї королівни батько, там у нього живуть та й сваряться поміж себе: кожен хоче з королівною оженитися, то й не помиряться.

Коли це приходять Котигорошко. Вони полякалися, а він каже:

— Ви мене зрадили,— мушу вас покарати.

Та й покарав.

А сам одружився з тією королівною та й живе.

І В А Н — М У Ж И Ч И Й С И Н



Жив колись в старовину цар з царицею. У них замолоду не було дітей, а при старості родився один син. Вони дуже радувались. Ну, рішили вони його оженити. А він і каже:

— Поки не дістанете мені такого коня, що жар їсть, полум'я п'є, на дванадцять верст земля гуде, як біжить, і листя на дубах опається,— то я довіку женитись не буду.

Цар зізвав усіх богатирів, почав розпитувати:

— Може, з вас хто знає або чув, де такий кінь є, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається?..

Усі кажуть, що ніхто не видав і не слухав...

Цар розіслав по всій землі газети:

— Може, хто чув або сам достане, то нехай до мене приходить.

Попала одна така газета у якусь волость, прочитали. Мужик приходить додому й хвалиться жінці.

— От яка у нашу волость газета прийшла... Якби такий молодець найшовся, то велено йому до царя приїжджати.

А у його був хлопець, от цей хлопець і каже:

— А я знаю, де такий кінь є!

А батько каже:

— Сиди там, коли сидиш. Ти вийдеш за ворота, та й то тебе діти б'ють, а то ще про такого коня балакаєш.

Хлопець одягся і говорить:

— Ходім, тату, надвір!

Вийшли. Він одною рукою дуба як схватить, — нагнув аж до землі, потім пустив. А батько стоїть, очі витріщив — дивиться на його, аж злякався сам.

— Ну, тепер, синок, — говорить, — повірю. Пішли у волость — хлопця оставив надворі, а сам пішов у хату і каже:

— Позвольте, господа, мені із своїм словом утовпиться!..

— Можеш, говори...

— Єсть у мене син, що може достать того коня...

А всі й закричали:

— У холодну його взять сякого-такого з його хлопцем! Куди його хлопець годе? Як він вийде за ворота, то його всі діти б'ють!

Посадили значить, його і його хлопця у холодну. Сиділи-сиділи вони, ну, волосне начальство і говорить:

— Нам здається, що нам нічого не буде, коли він збреше.

Випустили, а самі до царя вдарили звістку. Цар прочитав цю звістку і не повірив, щоб мужичий син міг таке зробити, але все ж сказав послать своїх слуг і карету за тим хлопчиком.

Узяли того хлопця до царя. Як приїхали, цар підзиває хлопця до себе:

— Можеш достать такого коня?

— Можу!

— Що ж тобі треба?

— Треба мені коня хорошого та палку добру.

Написав цар записку до свого табунщика.

— Ступай, у полі єсть табунщик, даси йому записку, а він тобі дасть коня.

Той пішов, показав табунщику записку.

— Подожди,— каже табунщик,— пожену напувать коней, а як ітимуть, то якого схоцеш, такого й вибереш.

Став той вибирать, і за якого не візьметься за хвіст — то хвіст у руках останеться; візьметься за гриву — гриви не стане. Зняв дванадцять кож, а коня не добрав собі. Йде додому, дивиться — хата обідрана,— там бідна бабуся жила, а тут якраз хмара на току збирається. Бабуся і просить:

— Поможі мені, чоловіче, а то всі мене, бідну, минають.

Накрив він шкурами її хату, щоб вода не протікала, вона йому подякувала, а він і пішов собі.

Виходить цар і дивується, що той коня собі не добрав.

— Іди, Іван — мужичий син, на конюшні вибирай собі коня, може, там єсть тобі кінь.

Той пішов: на которого руку не положить,— так кінь з усіх чотирьох ніг і впаде.

Нема коня, та й годі. Настала ніч, а хлопець як вийшов у степ, як свиснув своїм богатирським посвистом, от і прибіга один кінь:

— Чого, хазяїне мій милий любий?

— Пора нам в путь-дорогу вирушати.

— Ну, добре.

Став він заводить цього коня у царські конюшні, поламав усі двері й конюшні порозвалював. Прив'язав, дав білоярої пшениці, а сам пішов спать.

Цар устав ранком і послав збудить Івана — мужичого сина,— чи не бачив уві сні якого коня.

Той говорить:

— Е, в мене вже є кінь, на конюшні стоїть...

Вийшли, подивились, а цар аж злякався, який великий кінь.

— Ну, тепер зробіть мені палку, привезіть з лісу на двох парах волів і покрасіть.

Привезли. Він підкинув угору, сам ліг на півтори доби спать. Проснувся — палка летить назад... Він підставив мізинний палець — вона у друзки розсипалась.

— Привезіть,— говорить,— мені на чотирьох парах волів, бо ця негожа.

Вони зрубали столітнього дуба, привезли

на чотирьох парах волів. Він підкинув угору — сам ліг на три доби спать. Прокинувся, чує — палка гуде. От підставив він середній палець — палка вдарилась і на півтора аршина в землю вбилась.

— Ну, це, — каже, — добра буде. — Збирається в дорогу.

Цар і каже:

— Ну от, як дістанеш такого коня, то я тобі яку схочеш нагороду видам і ніколи ніякої кривди не чинитиму. Слово моє тверде.

Поїхав він, але цар все-таки не вірить, щоб якийсь-то Іван — мужичий син та й коня такого сам достав, ну і дав ще йому своїх богатирів, вже панської, а не мужицької крові.

— Наганяйте, — каже їм цар.

Іван — мужичий син чує — земля двигить...

— Це або змії летить, або якісь богатирі їдуть...

Доїжджають, поздоровкались, а він і пита:

— Хто ви такі?

— Це нас послав цар разом з тобою їхать.

— Як же нам бути? Треба комусь із нас бути старшому, бо так ніякого порядку не бу-

де, треба, щоб ми комусь одному підкорялись.

Ну, ці богатирі панської крові зразу ж один наперед другого:

— Я буду старшим, я буду старшим!..

А Іван — мужичий син і каже:

— Ні, не так. Давайте по дорозі палки кидать — чия далі впаде, той і буде старшим.

Кинув один палку по путі уперед... Їдуть день, їдуть другий — палки нема... На третій день бачать — палка. Кинув другий... Їдуть день, їдуть три — палки нема... Найшли аж через тиждень. Кинув Іван — мужичий син... Їдуть один тиждень — нема палки, другий і третій — нема палки...

— Це десь твою палку мимо прокинули...

— Не може бути, мабуть, моя палка десь у гостях. — Проїхали ще тиждень, бачать: стоїть великий дім: мідна ограда, мідний міст. Дивляться — палка через паркан перевалилася, ріг дому одбила. А в цьому домі жили страшні змії, тільки їх дома не було — воювали десь далеко.

Говорить Іван — мужичий син до одного богатиря панської крові:

— Сьогодні ти підеш на міст на варту, а ти, — каже другому, — ляжеш коло коней, а

я ляжу в будинку.— І приказав тому, що на мості:

— Гляди ж, брате, не спи, а стережи...

Той ходив-ходив, а як він був з дороги,— ліг і заснув на мосту. Тоді Іван — мужичий син проснувся, баче — дванадцять годин, пора йти. Одягся і пішов на міст, баче — той спить; слухає — земля двигтить — змії шестиголовий летить і говорить своєму коню:

— Стій, не чмихай, проти нашої сили нема нічого. Єсть тільки Іван — мужичий син, тільки сюди його і ворон кості не занесе, бо він ще молодий.

— Ворон кості не занесе, а добрий молодець сам зайде,— каже Іван — мужичий син.

— Чи биться, чи мириться прийшов?

— Не мириться, а биться я прийшов.

— Ну,— говорить змії,— бий ти першим.

— Ні,— говорить Іван — мужичий син,— бий ти, ти на всьому царстві старший.

Шестиголовий змії як ударив, то Іван — мужичий син тільки чуть з місця здвигнувся, а тоді як вдарив змія своєю палкою, то разом шість голів зніс.

Посік його, спалив кості і на вітер попів пустив та й пішов додому. На ранок і питає того, що на мості вартував:

— А що, стеріг вірно?

— Так стеріг, що мимо й птиця не пролітала,— говорить.

На другий день ніччю послав другого стерегти на мості, а того на конюшню. І той заснув... Дивиться Іван — мужичий син — час іти. Пішов і став під мостом. Чує — земля гуде... Це дев'ятиголовий змії летить.

— Стій,— говорить змії до свого коня,— проти нашої сили нема другої у цілому царстві. Єсть тільки Іван — мужичий син. Ну, та сюди і ворон кості не занесе, а не то, щоб людина...

— Брешеш, — каже Іван — мужичий син,— добрий молодець сам зайде.

— Чи биться, чи мириться зайшов?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб мириться, а за тим, щоб биться.

— Ну, бий ти!

— Ні, бий ти, ти на половину світу старший.

Той змії дев'ятиголовий як ударив — так по кісточки Івана — мужичого сина в землю й увігнав. Але Іван як ударив змія — разом сім голів одрубав. Другий раз замахнувся — і послідні дві зрубав... Посік його тіло, спалив кістки і попів за вітром пустив... Пішов



Іван — мужичий син у свій дім. На ранок спитав і того:

— А що, стеріг добре моста?

— Так стеріг, що й миша не пролізла...

На третю ніч зібрав він обох богатирів, повісив рукавичку на стіні і сказав:

— Піду я сам, братці, стерегти моста, а ви глядіть на мою рукавичку, — як буде піт,

то гуляйте, а як буде кров з рукавички капать, так пускайте мого коня.

Став під мостом; нема дванадцяти часов, чує — земля за двадцять верст гуде, листя на дубах опадає. Це вже найстарший змії летить на тому коні, що жар може їсти, а полум'я пити. Летить і говорить до свого коня:

— Стій, не спотикайся, проти нашої сили нема сили на всім світі. Є десь Іван — мужичий син, ну, він ще малий, йому ще тільки на печі сидіть — сюди він не зайде, сюди і ворон кості не занесе.

А той:

— Ворон кості то не занесе, а добрий молодець сам прийде.

— Що, будем битися чи мириться?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб мириться, а за тим, щоб битися.

— Бий, — говорить змії.

— Ні, ти бий, — ти найдужчий.

Як ударив змії, то Іван — мужичий син аж збліднів. Бились-бились... У змія з дванадцяти залишилося вже три голови. А Іван — мужичий син уже по самий пояс у землю загнаний, от-от зовсім охляне.

— Слухай, ти, — говорить змії, — у тебе батько був?

- Був.
- Воли у нього були?
- Були.
- Орав він?
- Орав.
- А давав оддыхать?
- Давав.
- Ну, давай і ми оддыхнем.

Іван — мужичий син як став оддыхать, та й кинув свою палку навідмаш і розбив конюшню. Тут його кінь вирвавсь, прибіг до його, став землю одривать...

А ці богатирі прокинулись, бачать — кров'ю попідпливали, то з рукавички кров іде, але бояться йти виручати Івана — мужичого сина, думають: для чого нам свої голови за нього підставляти?

Але кінь тим часом землю оббив круг Івана, тоді й говорить Іван — мужичий син до змія:

— Але тепер я тебе вб'ю.

Змій і говорить:

— Ну добре, але я хочу тобі сказати ще перед смертю: ти хоч і візьмеш у мене цього чарівного коня, що цареві потрібний, але ти не доведеш його додому; єсть у мене ще три сестри і мати та батько цар Ірод. От вони

і тебе, і тих двох богатирів все рівно з світу зживуть.

Відрубав останні голови Іван, а сам задумався, а тим часом та бабуся, що він кінськими шкурами їй хату вкрив, почула, що на Івана біда насувається, бо вона все знала, що в світі робиться, та й послала свого песика до Івана, а песик і каже йому:

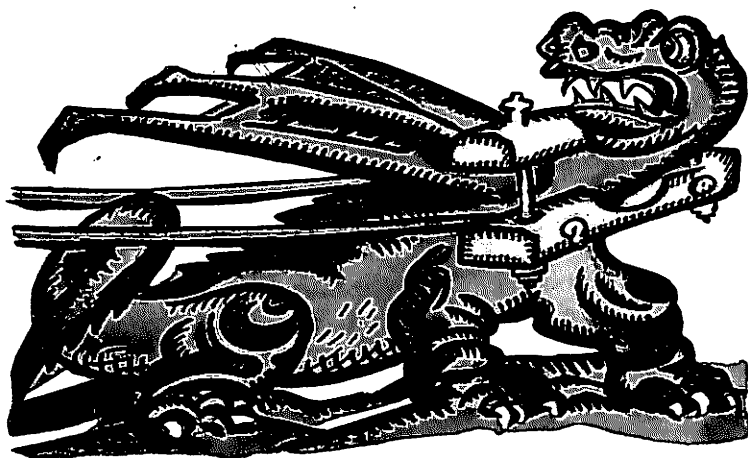
— Будете ви їхать додому, захочете так пити, що один до одного не зможете слова промовити, — буде вам по праву руку криничка — вода як скло чиста. Не пийте її, а лиш вдар по ній навхрест палкою, побачиш, що з неї вийде. Під'їдете далі, захочете їсти, — стоятиме явір, під явором стіл, — там лежатимуть паляниці, яблука й усякі напитки й наїдки... Не їжте, — а ти вдар навхрест, побачиш, що вийде з того. Приїдете далі, захочете спати, — під явором стоятимуть ліжка. Не лягайте, — вдар по них, побачиш, що буде.

Вислухав Іван, подякував песику, забрав того коня і разом з двома богатырями поїхав додому. Їдуть, їдуть, захотілось їм пити — аж справді, над шляхом криничка праворуч. Ці два богатирі хотіли напитися.

— Ні, підждіть, — говорить Іван, — подивлюся.



Та так рубонув шаблею навхрест, а кров так і потекла, а це змієва сестра була у вигляді кринички. Поїхали далі — зарубав іще двох сестер, що були у вигляді їжі і ліжок. Далі оглянулись — хмара наступає по під небесами. Коли вони придивляються — аж це стара змія-мати женеться. Одна губа в неї аж по під небесами, а друга понад землею.



Іван — мужичий син і говорить:
— Ех, давайте, братці, втрюх битися з нею, бо сам я її не подужаю.— Але ці два полякались і не хочуть битися — тікають. Ну, Іван тут бачить, що нічого не вдіє сам, доведеться пропадати, думає. Але згадав, що тут недалеко, за горами — за лісами, є величезна кузня. От він пришпорив свого коня та

чимдуж до цієї кузні, ну, а ці два богатирі теж за ним,— бо ж нікуди більше їм діватись.

Підлітають до кузні:

— Одчинить.

Ковалі одчинили їм дванадцятро дверей залізних; вони улетіли, а двері самі собою й зачинились. А змія сіла коло кузні й давай вогненным язиком двері пролизувати.

Іван — мужичий син бачить, що не жарти, та до ковалів:

— Миттю робить плуга, та такого здорового, щоб аж під стелю кузні, і робить такі ж великі щипці.

Ну, ковалі враз узялись за роботу, а змія все дальше й дальше пролізує. Вже тільки троє дверей залишилось, а тут ковалі вже кінчили плуг і щипці.

Пролизувала вона останні двері, встромила голову, а тут Іван за щипці та щипцями розжареними і здавив її за губу. Накинув на неї плуга, вибіг надвір і давай нею орать землю — такі скиби, як хата завбільшки. Оре і лупить її та все щипцями розжареними за губу тисне. Орав-орав змією доти, доки вона і не лопнула.

Він тоді викинув її в море, свого коня пустив на пашу, а богатирів цих прогнав.

— Ідїть,— каже,— боягузи, а то з вами тільки морока. А ще,— каже,— панської крові!..

А сам поїхав на цьому коні, що в змія взяв. Іде він, їде, зустрічає діда старого. Проїхав він його і не сказав — «здоров». А далі нагадав:

— Що ж я, ще молодий хлопець, і я йому, старому, честі не оддав, не сказав — «здоров». Треба вернутись, поздоровкатись...

Вернувся.

— Зрастуйте,— говорить,— дідуся, вибачайте, що я проїхав — честі вам не оддав, не поздоровкався.

— Еге,— каже дід,— ніколи старих людей не минай, завжди поздоровкайся... Іхатимеш ти, а вискоче до тебе такий кривий та капшивий дід на дерев'янці і буде говорить до тебе: «Ну, молодець, та й кінь добрий, але ти однаково не випередиш мене». Так ти,— говорить,— не зрізуйся з ним наввипередки. А може, тобі по путі хто буде траплятись, приймай, не одказуйсь...

Поїхав... Баче — назустріч шкульга на дерев'янці такий поганий, сопливий дід...

— Ну,— говорить,— молодець, та й кінь же у тебе, але хоч я який поганий, ти мене однаково не випередиш.

— Ну, та я не стану з тобою спорить, — ні, то й ні...

Та тільки сказав це Іван — мужичий син, а той дід сопливий своєю дерев'янкою в стремено, а Івана миттю якоюсь гострою стрілою збив з сідла та й загуб на коні. Іван — мужичий син і оглянутись не встиг. А це був ніхто інший, як сам цар Ірода — батько зміїв.

Розсердився Іван — мужичий син:

— Ну, — каже, — я ж тобі цього не подарую, я ж тебе, Ірода проклятого і пішком знайду.

Та палку в руки, шаблю до боку і пішка... Іде він, але відчуває, що та ранка від стріли царя Ірода все розбухає і розбухає, все більшою робиться і більшою, вже так, що Іван і знемагати почав.

«Е, це вже біда, — думає Іван — мужичий син, — це, виходить, цар Ірод отруєною стрілою мене вдарив».

Пройшов ще трохи Іван, та вже й зовсім охляв.

— Це, — каже він сам до себе, — тепер не побити мені царя Ірода, тепер він мене одним пальцем поборе...

Іде Іван — мужичий син, сумний-сумний, а назустріч йому дід, — борода до землі. По-

здоровкались, розпитались — хто куди? Дід і каже:

— Піду й я з тобою.

— Хто ж ви такий?

— Я той, «що може од собак одборонить».

Здвигнув Іван — мужичий син здивовано плечима, але згадав пораду старика і мовчить.

Пішли далі, являється їм другий дід, пристав до них:

— Я, — каже, — Мороз.

Ідуть... Третій дід... Розпитались — хто куди? Той каже:

— Я той, «що море викосю і в копиці складу».

— Ну, ходім і ти з нами. — Далі — четвертий, «що їсть і не наїється». Там — п'ятий, «що п'є і не нап'ється». Шостий — «біжу й не набіжуся». Сьомий — «я за двадцять верст бичем улучу». Восьмий — «я на двадцять верст бачу».

Ідуть вони через границю до царя Ірода, у його господарство. Цар Ірод баче, що ніхто й до границі не підходив, а то — в землі його увійшли... Звелів випустить на їх сім тисяч злих-презлих собак-гієн, що кожна по дві голови має.

Собаки біжать — як хмара синіє.

— Ну, що ж, братці,— каже Іван — мужичий син,— порозривають нас собаки, я слабкий, ледве ноги переставляю, не можу боротись з ними.

— Да ось я, «що од собак одбороню»,— сказав самий перший дід. Як захватив їх...

Вибив усіх і на скирти постягав усіх собак-гієн. Цар Ірод баче — й собаки не помогли — йде ціле обчєство в його государство. Приходять до його дому, ввійшли в його двір, під таке велике залізне склепіння, а воно, це склепіння,— р-раз, і закрило їх. І очутився Іван — мужичий син з своїми путниками ніби у великій залізній хаті. Аж тут цар Ірод наказав своїм слугам топити під стінами так, щоб вони всі попеклись. Навалили вони гору лісу під стіни і ну давай топить. Але Мороз-дід як почав прижарювать, то на залізних стінах аж іній став. Спалили весь ліс слуги царя Ірода, а Ірод і каже їм:

— Відчиніть вже та вигорніть лопатами жужелицю з мого ворога Івана — мужичого сина.

Відчинили,— а вони всі живі, а Іван і каже:

— Що ж ти, царю, такий немилостивий,

у таку холодну кімнату посадив нас — трохи не померзли...

— Все рівно,— каже Ірод,— зараз я тобі голову відрубаяю, бо я знаю, що ти отруєний і не можеш воювати зі мною! — А сам думає: «Вбити його я ще встигну, давай помучу ще добре». Та й каже:

— Ну, от я вам задам задачу, як зробіте — пущу живих, а як не зробіте — голови всім позрубую: за одну ніч море висушіть, пісок у купу зложіть, а ні, то...

Ліг Ірод спати на ніч, а той, що міг море косить,— викосив його за ніч і в купи поскладав. Прокинувся ранком Ірод, баче — нема води й каплі ніде. «Гм! — думає,— що за чудасія». Задає другу задачу:

— Скільки в мене є скоту — я приготую обід, як усе споживете — живі будете, а як не споживете, то голови постинаю.

А Іван — мужичий син і думає: «Скоріш би рана заживала, скоріш би, я йому покажу, як нас мучить». А в Ірода була полонена, одна дуже красива дівчина. От вона і взялась Івана лікувати. Знала вона всякі масті, ліки. Ну, а тим часом наварив цар Ірод стільки котлів, що й у дворі не вміщається, горілки поналивав кілька тисяч бочок. Посідали

вони їсти. Не більш із'їли як одного вола, а Іван — мужичий син і журиться: «Ми й за три годи не з'їмо...» Коли тут нагадали, що єсть один дід — «Ім — не наїмся» і один дід — «П'ю — не нап'юся». Як почали вони обидва трощити, то казали, що ще й мало, ще б їли...

Баче цар Ірод, що нічим їх не візьмеш, хотів уже різати їх, але рішив ще помучити.

— Хто завтра, — каже він, — принесе раниш води з моря: чи моя дочка-скорогонка, чи ви? Як ви — живі будете, а ні, то...

А Іван усе думає: скоріш би рана зажила, скоріш би...

Переночували. Дочка-скорогонка чуть світ наділа чоботи скороходи, шапку-невидимку, за відерце — й подалась до моря. Вона побігла, а вони всі сидять, думають — которому бігти? Згадали, що є «Біжить — не набіжиться». Побіг він, набрав води, раниш Іродової дочки-скорогонки біжить, а вона бачить це, та взяла і сипнула йому під ноги сонного порошку, він і впав та заснув біля відра.

Бачить Іван — мужичий син і його путники, що Іродова дочка вже біжить, а того їхнього «Біжить — не набіжиться» й не видно ніде. А «Той, що на двадцять верст бичем улу-



ча», розпустив свій бич та як потягне того, що спав. Той прокинувся — за відро — біжить, і приніс воду ранише, ніж Іродова дочка-скорогонка.

Тоді Ірод бачить, що вже нічого для них важкого нема, та й вихопив меча і наказав тягти Івана і його путників на залізний тік. Виводять Івана, а дівчина полонена і каже:

— Уже зажила твоя рана.

Вивели Івана, тільки хотів цар Ірод ру-

бать, а Іван як хватоне царя Ірода та як шпурне ним на гострий шпиль його замку, так цар Ірод і дух спустив. Ну, взяв він тоді того коня, що Ірод в нього обманом викрав, дівчина полонена теж з ним збирається, а ці діди і кажуть:

— Ну, а ми послужили тобі, Іван — мужичий син, та тепер підем далі своєю дорогою, іншим добрим людям служити.

Поцілувались з Іваном та й пішли.

Приїжджає Іван — мужичий син в своє царство та й оддає так, як обіцяв, бо завжди любив слова дотримувати, цареві коня того, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя з дубів осипається. Але тут стояли цих два богатирі, що їх цар посилав разом з Іваном, та як побачили вони ту дівчину, що Іван з полону у царя Ірода її визволив, та й зразу до царя:

— Так і так, негоже Іванові — простому мужичому синові одружуватись на такій красуні, вона може бути за жінку тільки богатиреві панської крові.

— Молодці, правильно говорите, — каже цар та до Івана:

— Ти, Іван, є мужичий син, і негоже від-

давати за тебе таку красуню, вона може бути жінкою тільки богатиря панської крові.

Поблід Іван — мужичий син та й каже:

— Я її з полону визволив, вона мене любить, я її люблю і нікому я її не віддам.

— Ні, віддаси! — каже цар.

Тоді Іван скипів та до царя:

— Ти обіцяв мене нагородити, чим я захочу, і ніякої ніколи кривди мені не чинити. Я трьох зміїв-велетнів убив, стару зміїху в море загнав, царя Ірода на той світ перевів — то коли ти мені будеш за мою добрість так платити і так слово своє ламати, то я й тебе і весь твій рід одним махом з світу зведу!

Та як замахнеться своєю палкою, то аж всі дерева пригнулись, а царський дворець аж затрясся. Ну, тоді цар злякався та вже й ні слова. А Іван — мужичий син одружився з дівчиною-красунею, та й зажили щасливо. Але вже ніколи не вірив ні царському, ні панському слову.



КОЗАК МАМАРИГА

Козак Мамарига служив у багачів двадцять п'ять років; не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова. Тоді служив цареві двадцять п'ять літ; не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова і од царя. Прийшов тоді оп'ять додому і пішов у путь-дорогу, куди бог дасть. Тепер іде тиждень або два усе стовпою дорогою. Зустрічає його парубок.

— Здрастуйте, — говорить, — що ви єсть таке?

— Я єсть, — каже, — козак Мамарига;

служив у багачів двадцять п'ять літ і не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова. І царю двадцять п'ять літ служив і не заслужив і у царя ні вола, ні коня, ні доброго слова. Тепер прийшов собі додому та й пішов куди бог дасть. А ти,— каже,— що єсть таке?

— Я,— каже,— у пана у такого-то був за повара, та ніс посуду велику, дорогу, та спіткнувся, упав, побив посуду, так на мене учорашній день поготовили багато різок, так я оце втік. Так прийми мене, брат козак Мамарига, за меншого брата, буду тобі служити.

Побратались вони та ідуть собі. Так ішли вони тиждень чи більше; тепер зустрічає їх третій, з батіжком.

— Здрастуйте,— говорить,— браття. Що ви,— каже,— єсть за люди?

Один каже:

— Я єсть козак Мамарига.

— А я,— другий одповів,— був у пана за повара, та там як мене мали сікти, так я утік, а оце ми побратались.

— Ну,— каже,— прийміть і мене за третього брата.

— А ти,— каже,— що єсть за чоловік?

— Я,— каже,— чумака був, гнав дванадцять волів чи з рибою, чи з сіллю. Розбійни-

ки набігли та й забрали у мене гроші і худобу мою, та з душею тільки я й убрався та от з цим батіжком.

Прийняли. Оце стали три брати і йдуть собі дорогою стовповою; де випросять собі хліба та й ідуть. Дійшли до місця, де стоїть стовп і три дороги нарізно. Подивився козак Мамарига і каже:

— Тут, брати мої, треба нам різнитися. Тепер попрощаємось собі, котрий на которую сторону хоче, туди й ступайте, а мені яку покинете, така й буде.

Теперечки розпрощалися й пішли. Як узяв козак Мамарига ходити, ходив собі годів десятик. Ходив і убрався собі у ліс. Ходив у лісі довго-недовго,— находити хатку. Кинувся до дверей,— заперті двері.

— Одчиніть,— каже.

А дві жінки сміються, не відчиняють. Просився, просився,— не відчиняють. Узяв тоді двері виставив і увійшов у хату.

— Здрастуйте! — каже.

Лежить чоловік на печі:

— Що ти за самоволець, що прийшов до мене та двері виставив? От я,— говорить,— як устану та візьму м'яло, та так помну тебе, щоб ти знав мене. Що ти є таке?

— Я,— говорить,— єсть козак Мамарига.
— Е,— говорить,— прости, брат, що я тебе обругав, ти мені єсть брат старший за мене!
— Який же,— каже,— ти мені брат?
— А той,— каже,— що коли я од пана утік, то ти мене прийняв за брата.

Ну, тепер просить за стіл брата, садить його за стіл, їсти і пити братові дають.

— Як же ти, брате, досі собі місця не знайшов?

— А ні,— говорить,— не знайшов і досі.

Ну, попили, погуляли там собі.

— Ось,— каже,— брате, у мене дві жінки, так бери яку хочеш собі за жінку.

— Ні,— каже,— брате, дякую, я не хочу.

Побув троє суток у того брата, відпочив, тоді сказав:

— Прощай, брате, піду куди бог дасть.

Пішов од того брата у путь-дорогу та іде собі куди бог дасть. Ішов він днів три або чотири. Дивиться — гонить пан хортами зайця, і біжить той заєць дорогою прямо на нього. Він ударив палкою й убив і сів там коло нього. Прибігли хорти, подивились і полягали коло нього. Добігає пан.

— Здрастуй,— говорить,— мужик! Тут зайця ти не видав?

— Ні,— каже,— я ось зайця убив.

Каже пан:

— Що єсть ти таке?

— Я,— каже,— козак Мамарига.

— Е,— говорить,— брат, прости, може, я тебе образив як-небудь.— Схвачується з коня, береться за руки і цілується.— Ти,— говорить,— єсть мені брат старший за мене. Помниш, як ви два брати ішли, а мене третього прийняли?

— Так, помню, як же не помнить?

— Ну, прошу, брат, до мене у гості, я тепер живу добре! Сідай, брат, на коня на мого.

— Ні,— говорить,— дякую, брат, за коня, бо я на коні не вмю їздити.

Ну, ідуть собі, побралися за руки, коня закинув пан собі на другу руку. Ідуть і говорять собі.

— Що ти, брат, козак Мамарига, і досі собі місця не знайшов? Ось я уже вісімнадцять літ як женився і живу тут.

Приїхали додому до того пана. Уводить він його у свій дім. Увійшли, позрастувалися.

— То,— говорить,— жона моя, я знайшов свого брата у степу — у дорозі.

Тоді посадили його, давай пий, гулять і не знають, де його й діти, такі раді йому.

— Ну, тепер,— присоглашає він брата свого Мамаригу на своє жительство і каже,— я тобі, брате, половину всього віддам. Тебе, брате, оженю. Ось,— каже,— хоч у цих кімнатах будеш, або вистроїмо тобі, або мені.

— Ні, дякую, брате, за твоє слово. Слава богу, що ти собі нажив, а я собі що наживу, то моє буде.

Побув він цілий місяць у цього брата, погостював.

— Ну, тепер,— каже,— брате, краще піду собі куди бог дасть.

Ну, брат і плакав, і уговоряв, щоб остався тут. А він каже:

— Дякую, не хочу.

— Може,— каже брат,— дати тобі коня хорошого на дорогу?

— Дякую,— каже,— за коня.

Тепер дав він йому сот чи дві, чи три на дорогу. Попрошались, пішов собі у путь-дорогу оп'ять. Ішов оп'ять довго-довго, дивиться, аж три чоловіки б'ються на могилі. Він тоді навпростець швидше туди.

— Зрастуйте, господа, за що б'єтеса?

Кажуть:

— За свою батьківщину. Нас три брати.

— Яка ж у вас батьківщина?

— Оце у нас кінь Гивер, та торба волосяна така, що дає їсти та пити, та чоботи такі, що поверх води ходять. Оце тільки у нас і батьківщини. Так отой каже, що я візьму те, а отой каже, що я візьму те, то ми і б'ємось за це.

— А ти,— каже,— що єсть за земляк?

— Я,— каже,— єсть козак Мамарига.

— Ну, поділи нас,— каже,— брате-козаче Мамарига, нашою батьківщиною.

— Я,— каже,— брати, вас розділю; ніхто краще вас не розділить, як я. Согласні ви на це, що я вам буду говорити?

— Согласні,— кажуть вони,— аби ти, козак Мамарига, нас розділив.

— Ну,— каже,— я буду вам, брати, говорити. Ступайте,— каже,— собі за півтори години од мене, і тоді я махну — і біжить усі разом: хто попереду набіжить, яка любимая твоя штука, ту й бери, а котрий другим набіжить, той бере собі теж любиму штуку, а задньому те, що останеться.

Вони пішли собі за півтори гони, тоді він махнув. Кінь Гивер у їх стоїть осідланий, готовий. Тепер він забирає собі торбу волосяну через плече, чоботи обув, тоді у стремено ногу і сідає собі на коня, на Гивера.

— Ей,— каже кінь,— як, пане, тебе нести, чи поверх дерева, чи поверх комишу?

— Неси,— говорить,— мене поверх дерева.

Брати біжать назад, увиділи, що він подався, а вони підняли руки вгору. А він і крикнув.

— Краще, як я, ніхто вас не розділить.

Він поїхав, а вони почухали собі голови та й пішли собі додому. Як узяв їхати козак Мамарига цим конем. Так собі їхали, поки потомились. Тоді стали собі, палатки розбили, торбочку-волосянку тоді він розшморгує.

— Торбочко-волосяночко, дай їсти і пити.

Тут де узявся стіл: наїдки, напитки різні і йому, і коневі. Наїлись, напились.

— Торбочко, уберись!

Все убралось знову у торбу.

— Ну, тепер, хазяїне,— кінь пита,— куди будемо їхати?

Каже:

— Я й сам не знаю. Ось як я пішов із свого міста, так ходжу більше двадцяти літ.

— Куди ж,— каже,— ви думаете?

— Та,— каже,— я не знаю сам, куди бог проізде.



— Ну,— каже,— поїдьмо у чужу землю. Там віддає король свою дочку заміж. Там у його стоїть дуб у двірці, хто може його зрубати, за того віддає дочку свою і царство відписує. Можете,— каже кінь,— той дуб зрубати?

— Ну,— каже,— зрубаємо не зрубаємо, а попробуємо.

Ну, і поїхали туди. Їхали суток троє чи там четверо, під'їжджають у ліс, через ліс переїжджають. Чують, що у лісі то рубають, то пиляють, гемблюють; дивляться — не видно ніде людей. Потихеньку ще ближче, устав з коня, веде його в руках, прислухається ближче; дивиться, аж на дубі торба висить дротяна. Він ухопив гарапник у руки, як лясне, так луна пішла по всьому лісі, і крикнув тоді:

— У торбу убирайтесь собі!

Тоді бряжчить усе та все у торбинку убирається. Убралося: уже не чуть того нічого. Лізе тоді на дуба, підхоплює тую торбинку в свої руки, сідає на коня і гайда. Прибігає у тую землю, до того короля і оповіщається, що приїхав з такої землі. Потребував король його у свій дім.

— Ну, за чим, господин, ти забився у мою землю?

— Ви, ваше сіятельство, свою дочку віддаєте заміж за того, хто може зрубати дуба вашого.

— То вірно, — говорить, — так; аби ти зрубав, то ти мені зятько будеш; тільки щоб зрубав і коріння з його повитягав, поколов, склав і спалив. Єжелі не зробиш того, що я говорю,

то бачиш там чоловічі голови, то там і твоя голова буде.

Дав він йому випити, закусити.

— Ну, ступай тепер, заступай у роботу. Ось там дуб стоїть від крильця недалеко, так іди зрубай його.

Як пішов до того дуба, розшморгує торбу-дротянку.

— Ну, ступайте, — говорить, — ребята, у той дуб усередку і рубайте його там при низу.

Убралось усе у дуба, так що і не видно. Він собі ліг і спочива. Довго-недовго, а його кличуть обідати. Він узяв і пішов.

— Ви, хлопці, трохи спочиньте, поки я покушаю.

Пішов він кушать, а хлопці спочивають. Вийшла королівна дивиться на того дуба, чи він багато його зрубав, коли він і не трогав його. Підходить до батечка і каже:

— Це якийсь ледар до нас прибув. Ось, — каже, — інші хоч почнуть, а цей не почав і досі.

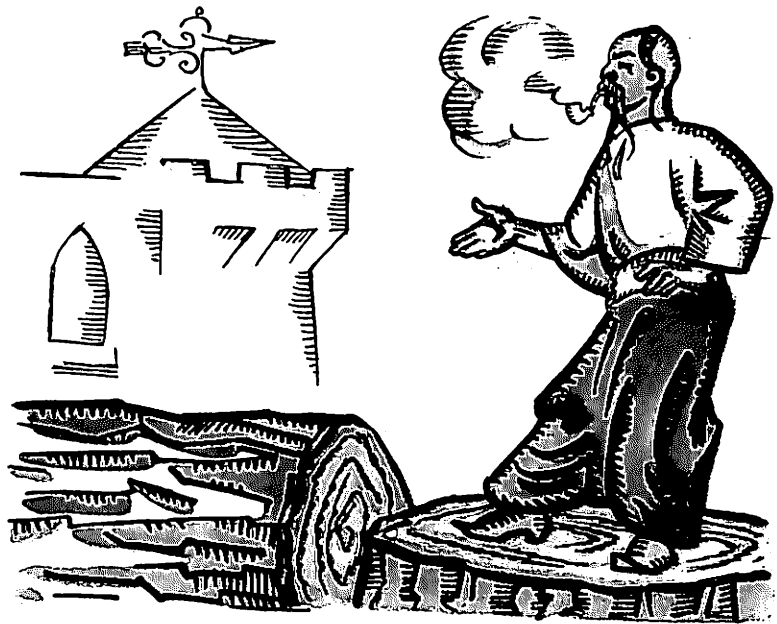
— Ну, — каже, — нічого, його голова буде там, де й тих.

Покушавши, цей знов приходить до дуба.

— Що, хлопці, — говорить, — відпочили?



- Отдохнули, господин хазяїн.
— Ну, беріться, ребята, оп'ять за роботу. Узялись за роботу оп'ять. Тут довго-недовго через годину дуб брязнув об землю, аж земля здвигнулась і каміння забряжчало. Вибігає король на крильце, коли лежить дуб долі.
— Ей, дочко моя, виходь сюди; це,— го-



ворить,— найшовся молодець, дуба звалив. Підіть його позвіть у кімнату мою та дайте покушати.

Приходить він.

— Ну,— говорить,— ти молодець, козак Мамарига, може, будеш моїм зятем. То я голів більше сотні положив за того дуба.

Пощанував його, дав йому стакан водки,

балакав з ним, усе хорошо. Поївши, пішов знову козак Мамарига до своєї роботи.

— Ну, ребята, відпочили? — говорить він на свій струмент.

— Уже відпочили.

— Ну, старайтесь, ребята, щоб сьогодні його скласти, бо уже нерано, і щоб спалить, і розвіять попіл по вітру.

Ухопились за роботу ребята оп'ять. Через час склали усе у кучу увишки, як дзвіниця, і підпалили — і згоріло чисто, тоді і попіл розвіяли.

— Ну, тепер, ребята, збирайтесь у своє місце, у торбину дротяну. Зібрались вони у місце, узяв він, зашморгнув. Поглядає король та королівна.

— Це, — кажуть, — не з простих, що такий узявся!

Ну, ще сонечко не зайшло. Пішов козак Мамарига на базар, купив собі скрипочку, орішків, півкварти лютого спирту, поскладав собі в торбинку, приходить до короля з базару. Вечір.

— Дайте, — каже король, — перекусити йому дечого.

Дали йому. Він перекусив. Загадав король своїм жандармам:

— Укиньте його у кімнату до ведмедя, то той його, — каже, — оженить.

Узяли його, ухопили силою і вкинули туди у кімнату до ведмедя і замкнули його там. Увійшов він до ведмедя і зрастується:

— Зрастуй, — говорить, — ведмідь.

Той кивнув головою. Проходжує собі козак Мамарига по хаті туди-сюди. Виймає свою скрипочку із торбочки, торбочку-волосянку знімає з своїх плечей.

— Торбочко волосяна, дай мені їсти і пити!

Тут де узявся стіл, набрався всякими наїдками і напитками. Сів, кушає.

— Прошу, — говорить, — ведмедю, кушати до мене ідіть.

Приступив ведмідь ближче до стола.

— Ну, — каже, — що ти єсть таке? Я стільки тут людей поїв, ну такого не видав, щоб поставив на стіл наїдки і напитки, що і у короля таких нема.

Ну дає, ведмідь собі бере, їсть. Наливає того спирту чарочку і козак Мамарига, здоровкається до ведмедя, п'є.

— Що то, — говорить, — ви п'єте таке?

— Це, — каже, — водка, така хороша.

— Для чого, — каже, — ви її п'єте?

— То,— каже,— для смілості ми п'ємо водку.

— А дайте і мені, я попробую.

Налив він стакан йому. Роззявив він рота, узяв висипав йому у рот. Закусив.

— Ну,— каже,— не розібрав, дайте ще другу.

Наливає він другу, ведмідь випив. Випив, закусив. Тепер козак Мамарига бере свою скрипочку, давай грати. Пішов ведмідь танцювати.

— Ще буде стаканчик, випийте і цей для смілості.

Дав, він випив і той. Та й пішов танцювати.

— Ну, козак Мамарига, коли б ти виучив мене так грати, як сам граєш.

— Я,— каже,— можу вивчити тебе зараз, аби охота.

— Ну, то моя охота, вивчи, пожалуста.

Прошморгує він свою дротянку-торбу, витягає клин залізні і молот, а у кімнаті лежить половина дуба товстого. Він узяв, клинами набив, розколов той дуб хорошенько.

— Ну, стромляй,— каже,— сюди лапи, я буду тобі виправлять, щоб перебирав хорошо, так, як я.

Давай він устромлять у коліващину свої лапи. А він каже:

— Іще далі стромляй, глибше стромляй, доти, доки далі нікуди стромлять.

Узяв він, клин повибивав — і зступився той дуб, а ведмідь крутить задом і каже:

— Випусти мене, козак Мамарига, уже ти мені повиправляв лапи.

— Ні,— каже,— ще не пора тебе випускати. Ось я,— говорить,— стіл уберу, то тоді покажу! Торбочко-волосянку, уберись,— каже. Торба убралась. Повісив він торбочку, виймає арапник дротяний і давай тоді ведмедя ззаду почищати.

— Ей,— каже,— козак Мамарига, пусти, за що ти мене б'єш?

— А ти,— каже,— нашого брата уже багато попоїв. Як я тебе нагодую, ти більше не схочеш нас їсти!

Тоді став його батогом гостити ззаду так, що шерсть летить тільки. Він реве та проситься, а той гостить. Ну, бив, бив, утомився, ліг відпочити. Відпочив, оп'ять за свою роботу, оп'ять б'є. На половині ведмедя з обох боків вибив йому шерсть всю чисто. Ліг, заснув козак Мамарига.

Розвиднілось. Підходять королівські слуги

до віконця, віконце перегороджено залізом, дивляться у віконце: побачив їх ведмідь. Вони обзиваються до ведмедя.

— Мовчіть,— каже ведмідь,— мовчіть, бо пан мій спить, бо як устане, то буде знову бити.

Вони почули, назад пішли. Говорять:

— Щось обзивається ведмідь, мабуть, козак Мамарига живий.

— Ні, не може бути, а підіть узнайте.

Пішло їх чоловіка чотири, чи що. Підходять до дверей, відмикають двері. Відчинили, коли ведмідь у дубові стримить. Каже:

— Мовчіть, бо пан мій спить. Ступайте собі, бо як устане, то буде бити.

Підходять вони до короля, кажуть:

— Козак Мамарига спить, а ведмідь у дубові стримить.

— Ні,— говорить,— я не вірю. Хто б його у той дуб засадив? Ну, підем же тепер.

Узяв собі чоловік із шість і пішов. Підходять, а той собі спить, а ведмідь у дубові стримить, і шерсть лежить ведмедеві по коліна. Увійшли.

Встає козак Мамарига.

— Що,— каже,— куди ви мене, господин, заперли на ніч? Щоб ведмідь мене з'їв? От

я його погодував, він більше не схоче нашого брата їсти.

— Ну, козак Мамарига, випусти, пожалуста, ведмедя з того дуба.

— Можна,— каже,— по вашому слову я могу випустить.

Виймає клини із торбочки і молот, поставляє у розколину, розводить дуба оп'ять.

— Ну, висмикуй тепер лапи!

Узяв він повитягав. Повкидав він свій струмент у торбу оп'ять.

— Ну, тепер підем, козак Мамарига, тепер ти будеш моїм зятем. Такого нема і у світі, як ти.

Приводить його у дім, угощає його.

— Ну, доч моя, то твій муж, а мій зять. Коли він з ведмедем переночував, то робить уже нічого.

Цей час убрали козака Мамаригу у оджу, у саму перву, до священника вінчати. Обвінчали їх. Свадьбу давай гулять. Свадьбу одгуляли. Дав їм кімнату:

— От тут собі живіть, у цій кімнаті.

Одписує козакові Мамаризі половину царства.

Козак Мамарига каже:

— Я не хочу половини царства. У вас

царство мале, відпишіть мені усе царство, так я і согласен, а половини я не хочу.

— Ні,— каже,— я всього не дам, як умру, то тоді буде твоє усе, а тепер твоя половина і моя половина.

— Ні,— говорить,— половини не хочу.

— Не хочеш, то твоя воля, а я другої половини не дам, поки не умру.

Виводить козак Мамарига із конюшні свого коня Гивера, бере жону за руку.

— Прощайте,— говорить,— коли не хочете відписувати усього царства, так я поїду у своє царство з жоною.

Сідає на коня і жону саджає.

— Ей, пане мій милий, як тебе нести?

— Неси поверх дерев.

Поніс кінь Гивер, тільки курява схопилася. Несе його суток двоє, на Чорне море зніс. Моря більше, ніж землі. Скільки не їде, все море Чорне. Знайшов камінь серед моря. Остановився на тому камені відпочити. Став відпочивати на тому камені, розбив собі палатку і здіймає торбу-волосянку із плечей із своїх:

— Торбо-волосянко, дай нам їсти і пити.

Тут стіл враз де взявся: наїдки, напитки на столі, що королівна-другівна не видала і у

свого батька таких наїдків і напитоків. Наїлись, напились.

— Торбо-волосянко, уберись.

Торба убралась, не стало нічого, все у торбочку убралось. Зашморгнув. Тепер собі відпочивають на камені.

— Положіть мені голову на коліна та засніть.

Положив він голову на коліна, заснув. Заснув добре, міцно. Давай вона плаття витягати і назад собі відсовується. Висунулась, а він лежить собі, спить. Вона у стремено ногу. Кінь Гивер питає:

— Судариня, куди тебе нести?

— Неси мене,— каже,— до мого батька.

І забрала вона ті торбочки, і волосянку, і дротянку.

Поніс її кінь до батька.

Виспався козак Мамарига, устав,— нема ні коня, ні жони.

— Е, козак Мамарига, он коли,— говорить,— пропав.

Пішов по камені туди-сюди. Дивиться, лежать чоботи.

— Е, слава богу, ще козак Мамарига не загине.

Убуває чоботи, пішов собі поверх води.

Перейшов море. Пройшов суходолом одні гони. Стоїть кущ вишневий із ягодами. Вириває ягідку, кидає в рот, становиться у нього ріг у боці. Вириває другу, кидає у рот, стало два роги.

— Е, пропав козак Мамарига, роги по аршину по крамарському, як я буду жити? Повно їх, скільки я їх буду їсти, то все будуть роги по мені.

Відійшов від тих вишень. Другий кущик стоїть ягід.

— А дай,— каже,— вирвати і цю попробувать, що,— каже,— буде.

Вирвав і з'їв — і спав ріг один. Другу вкидає в рот ягоду — і спав і той.

— Ну, слава богу, тепер козак Мамарига вільний. Нарву я цих ягід у платочок, вернусь та нарву і тих.

Нарвав і тих і тих по платочку і тепер двинув у те царство, де його жона. Підходить туди до крильця, до огороду.

Гука:

— По ягоди!

— Піди,— на служанку каже,— подивись, що воно за ягоди.

Та приходить:

— Здрастуйте!

— Здрастуй.

— Які ягоди, звідки,— каже,— чи свіжі?

— Свіжі; у нас хороші ягоди.

— Як у вас рано поспівають! У нас цвітуть, а у вас вже і готові. Дорогі,— каже,— ягоди?

— Хороші, та дорогі.

— Почому?

— По рублю сребра ягідка,— каже.

Пішла вона, відказала королівні.

— Це,— каже,— оттакі добрі ягідки.

Відлічила вона рублів півсотні.

— На,— каже,— віднеси.

Прийшла вона, віддала гроші, він дав ягоди. Приносить ягідки вона назад. Бере королівна-другівна ягідки, укладає у рот три ягідки, становиться у неї три роги, два по боках, а третій на животі.

Жахнулася вона.

— Що це таке? Дай-но ще укинуть у рот.

Укинула ще штуки три, ще стало три роги. Ну, і смаковиті ці ягоди, не могла удержаться. Треба їсти, і вона їла, поки штук сорок із'їла. І стали по ній по усій роги. Сорок як з'їла, і сорок рогів стало по ній. І так вона на тих рогах і висить. Тут зараз до короля:

— Ідїть, що там сталося з баришнею?

Вбїгає король, жахнувся.

— Що це отаке? Що ти їла?

Каже:

— Купила ягідок, носив якийсь-то мужик, як попоїла, оце і стало по мені.

— Біжіть! — посилає солдат. — Хто носить ягоди, сюди його тягніть!

Шукали, шукали, нікого не знайшли з ягодами. Так і сидить королівна на рогах. Давай король відписувати у чужі царства, щоб були такі доктора і лікарі, щоб оті роги зігнати. Поз'їздилися із чужих царств і із свого царства доктори і лікарі. Подивилися-подивилися, нічого не зроблять, не спадають роги. Чим там не мазали, однаково. Роз'їхалися усі оп'ять по своїх містах, а чоловік ходить по базарі і каже:

— Я можу ті роги зігнати королівні без зілля.

Тут дали знати королю зараз же.

— Де він є той молодець, представте його у мій дїм.

Узяли представили його королю.

— Можеш ти зігнати роги без зілля у моєї дочки?

— Можу.

— Ось відписую тобі царство, і ось твоя жона.

— Вивезіть мені возів із два трісок на площу. І виїздіть усі городяни за двадцять п'ять верст від города. Буду такі ліки розпускати, що як зайде, то умре народ увесь. Витягніть її у сад до тієї купи дров.

Витаскали вони її до дров, а тоді вони убралися всі. Узяв він дрова, запалив, три бичі вирубав дубових, запарив, бере тоді бичі і потягає між рогами. Вона кричить.

— Це, — каже, — б'є тебе козак Мамарига, твій муж. Де ти мого коня Гивера діла?

— Той кїнь живий. Не муч мене.

— А торби — волосянка та дротянка — де?

— То у батечка все поховане. Буде тобі перед лице усе, тільки мене не муч.

— Більше ж мене не будеш кидати?

— Не буду до віку вічного.

Ну тоді він бере ягідку, роздавляє її у рот — і спадає ріг; підіймає вона тоді голову вище. Укидає знову їй ягід дві-три в рот. Поїла, ще три роги спало. Тоді дає їй ще більше. Ті роги на ній осипаються. Із'їла штук сорок ягід; стала королева дочка така, як і була.

— Ну дивись, щоб ти знала, як заміж іти.



Пішли у кімнати, там найшли, що пить, що їсти. Попили, поїли. Через час біжать городяни у город. Прибігає король у кімнату, зустрічає його дочка.

— Слава богу, слава богу!

Ну, тепер давай пирувати, пити-гуляти.

— З якої ти землі, хто ти єсть? — питає король того, що зігнав роги.

— Я,— говорить,— єсть козак Мамарига, ваш зять первий. Мені вінчатся не нада, я уже вінчаний.

— Так то ти?

— Я,— говорить.

— Ну, тепер одписую тобі все царство.

На том основанії і царствує козак Мамарига. Він почитає жону, а жона його, і живуть у тім царстві.



КАЗКА ПРО ІВАНА-БОГАТИРЯ

Був собі на світі бідний селянин, і мав він двох синів. Один парубок як парубок, а другий зроду на ноги слабий, ходити не може.

Якось у жнива пішли всі в поле, зостався слабий сам у хаті. Коли це приходить старець із білою бородою і просить чогось напиться.

— Рад би, дідуню, дати вам пити,— каже хлопець,— та не можу встати.

— Іди й принеси! — каже дід.

І так він ото вимовив, що хлопець забув про свою недужість, встав і пішов. Приніс кварту пива, дід надпив трохи, а решту наказав хлопцеві випити.

— Що ти тепер в собі чуєш? — питає.

— Чую — така в мене сила ввійшла, — каже хлопець, — що дайте мені, дідуню, об що обпертись, то світ переверну.

— Забагацько в тобі сили, — каже дід, — піди ще пива принеси.

Приніс хлопець, дід і наказав йому всеньке випити.

— А тепер що в собі чуєш?

— Тепер, дідуню, наполовину сили не стало.

— Ото й досить, як для чоловіка! — сказав дід і пішов собі.

А хлопець вже й в хаті не може всидіти. Треба, думає, що-небудь для старого батька зробити, бо він стільки років його, каліку, жалів та годував. От і пішов він до багатого пана.

— Чи віддаси ти мені, пане, комору із збіжжям, — питає, — якщо я її на плечах з місця на місце перенесу?

Здивувався пан.

— Хто ти такий, — питає, — та чи не зду-

рів, що комору із збіжжям на плечах переносити хочеш?

— Я, — каже хлопець, — Іван, селянський син, а комору таки перенесу, якщо ти її мені віддаси.

— Ну що ж, — сміється пан, — перенесеш — твоя буде!

От повернувся Іван додому, та як прийшов батько з поля, почав його просити, щоб позичив в цілому селі, де тільки є які, мотузки та посторонки, бо він буде комору переносити. Батько здивувався, що син ходить міцно та ще й таке говорить, але послухав і пішов по мотузки. Збирав цілий вечір з усього села, а вранці узяв їх цілу купу, закинув на плечі й пішов до комори. Прийшов і почав комору облутувати, неначе павук павутинням. Побачив оте гуменний, побіг до пана.

— Що мені з тим хлопцем робити? — питає. — Він каже, ніби пан йому дозволив.

А пан все сміється, каже, що справді дозволив і сам ще прийде подивитися на ту роботу. Закінчив Іван комору облутувати, тут і пан надійшов.

— Що ж, неси, — глузує пан, — як перенесеш, все твоє буде!

Зігнувся Іван, підсунувся під мотуззя, а

потім підвівся, підняв комору на плечі і пішов. Люди дивуються, а хлопець іде до батькового городу та там комору і становить. Є тепер в батька хліб на довгі роки!

Панові вже не до сміху, комори із збіжжям шкода, та нічого не вдієш!

А Іван батькові уклонився й каже:

— Живіть щасливо, а я піду по світу силу свою поспитати.

Попрохав коваля викувати йому довбню семипудову і з нею пішов.

Іде Іван лісом, бачить — заєць біжить. Хотів його забити, а заєць каже:

— Не бий мене, краще я тобі дам на службу моє зайченя, може, стане в пригоді!

Взяв малого зайчика, іде далі. Надибав лисицю і ту хотів забити, а вона відпросилася і мале лисиченя на службу дала. Потім ще вовка зустрів і від того взяв вовченя, а наостанку ще й від ведмедя дістав малого.

Так і пішов він по світу із своїми звірами. Ходив собі довго і дійшов якось до перехрестя доріг. Стоїть на тому перехресті стовп, а на стовпі написано: «Праворуч підеш — щастя буде, ліворуч підеш — добре буде, а просто підеш — смерть буде». Він і пішов просто.

Тільки недалеко відійшов, біжать назустріч люди й гукають:

— Не йди цією дорогою, завертай назад! Ми здуру пішли, бо читати не вміємо. Тут страшний шестиголовий Змій живе, і щодня йому на споживу людину дають. Сьогодні повезуть йому на вечерю королівну, бо набридло проклятому мужицьке м'ясо.

— Нічого, — каже Іван, — піду далі.

Побігли люди геть, а він далі попростував. Іде собі, дивиться — навколо скрізь кістки людські лежать, і що далі, то більше отих кісток. Дійшов Іван до величезної гори кам'яної, не видно в ній ні печери, ні дверей, одна лише щілиночка, ніби гора тріснула.

Аж ось незабаром приїхала карета, фурман коні випріг, не оглядаючись, утік. Підійшов Іван до карети, а там сидить королівна, чорною хусткою вкрита, і плаче. Заговорив він до неї, вона зраділа, що жива людина тут із нею, підняла хустку, та як побачила купи людських кісток навколо, то так і зомліла.

Тут сонце до обрію скотилося, стала гора тріщати, стала щілина роздаватися. Стиснув Іван в руках свою довбню семипудову, причаївся біля щілини, бачить — Змій одну голову висовує. Як вдарить Іван по ній довбнею,

так і одбив голову. Змій другу голову висоує, а Іван і цю відбив. І так усі шість голів одбив, повірізував з них язики і в хустку зав'язав. Та сам втомився дуже, ліг і заснув боґатирським сном. І всі звірі його заснули.

Вранці приїхав фурман по карету, бачить — спить у ній королівна живісінька, а під горою хлопець спить і шість голів Змієвих лежать. Тут фурман хлопця сонного забив, Змієві голови забрав і королівну збудив:

— От бачиш, — каже, — Змій цього хлопця забив, а я Змієві голови відрубав і тебе врятував. Тепер твій батько тебе заміж за мене віддасть.

І повіз він її до батька.

Прокинулись звірі, глянули — їхній хазяїн убитий лежить. Що робити? Тут зразу побігли звірі у дрімучий ліс непрохідний до чудесного джерела із водою живущою та горящою. Бризнули на свого хазяїна живущою водою, він одразу й ожив, ніби прокинувся. Коли бачить — нема ні Змієвих голів, ані королівни, тільки хусточка лежить, що в ній Змієві язики зав'язані. Взяв він цю хусточку і пішов до міста, де та королівна жила.

Приходить до міста, а тут люди на вулицях ходять, радіють, що нема вже страшного

Змія. І розповідають люди Іванові, що то фурман Змія вбив і королівну врятував, і тепер король за нього дочку заміж віддає.

Пішов тоді Іван просто до королівського палацу. Іде разом з своїми звірами, всі бояться, з дороги відступаються. Так і заходить він у королівські покої. А там уже гості зібралися весілля гуляти. Сидить король, і той фурман біля нього, а королівна поруч сумна та заплакана.

Став Іван перед королем і каже:

— Я Змія забив, а то сидить лиходій і облудник!

— Брешеш! — кричить фурман. — Ось і голови Змієві, що я одрубав!

Іван і каже:

— А язики в них є?

Кинулись дивитись — а голови без язиків! Фурмана схопили і у в'язницю кинули. Король з радістю віддав дочку за Івана-богатира, і стали вони жити в щасті та згоді.



ДЛЯ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Украинские народные сказки

КАЗАК МАМАРЫГА

(На украинском языке)

Редактор

В. А. МАЛИШКО

Художній редактор

Г. Ф. МОРОЗ

Технічний редактор

Х. М. РОМАНЧИКОВА

Коректори

В. В. БОГАЄВСЬКИЙ, Т. О. КРИЖНА

Здано на виробництво 10.VII. 1969 р.
Підписано до друку 16.I. 1970 р. Формат 70 × 108^{1/32}. Папір офс. № 1. Фіз. друк. арк. 5. Обл.-вид. арк. 4,51. Умовн. друк. арк. 7. Тираж 50 000. Зам. 738.
Ціна 43 коп.

Видавництво «Веселка». Київ, Кірова, 34.
Київський поліграфічний комбінат Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР,
вул. Довженка, 3.

7-6-2

93-69M